

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 22

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 22

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2020

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Mindaugas Šinkūnas

Jono Kristijono Dicelijaus lietuviška 1690 metų dedikacija o 9

Birutė Triškaitė

Jono Berento giesmyno *Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giesmė-Knygos* ir maldyno *Maldė-Knygėlos* antrasis leidimas (1735): nežinotas egzempliorius Prahoje o 33

Ona Aleknavičienė

Lietuvių tarmių samprata Povilo Frydricho Ruigio gramatikoje *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick* (1747): centras ir periferija o 83

Giedrius Subačius

Simono Daukanto Patarlių ortografijos lūžis Sankt Peterburge (~1838–1841) o 131

Roma Bončkutė

Simono Daukanto *BUDA Senowęs-Lėtuwių Kalnienų ir Zámajtių* (1845) šaltiniai o 217

Viktorija Šeina

Adamo Mickiewicziaus įsavinimas tarpukario Lietuvos mokykloje: Mykolo Biržiškos indėlis o 249

Reda Griškaitė

Jašiūnų dvaras kaip Lietuvos istorijos rašymo erdvė o 277

Veronika Girininkaitė

Lietuvių draugijų veiklos atspindžiai Vytauto Civińskiego (1887–1910) *Dienoraštyje* o 329

Recenzijos (Reviews)

Dalia Jakulytė

Recenzuojama: Birutė Kabašinskaitė, *XVI–XVIII amžiaus lietuviškų kalvinistų giesmynų kalba: redagavimo istorija*, 2019 o 357

Ona Aleknavičienė

Recenzuojama: Inga Strungytė-Liugienė (sud., par.), *Moderniųjų iniciatyvų ir tradicijos dialogas: surinkimininkų judėjimas Prūsijos Lietuvoje*. Straipsnių rinkinys, 2019 o 363

Paweł Brudzyński

Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.), *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija 2. Naujasis Testamentas Viešpaties mūsų Jėzaus Kristaus, lietuvių kalba duotas Samuelio Boguslavo Chylinskio. Lietuviško vertimo rankraščio faksimilė = Biblia Lithuanica Samueli Boguslai Chylinski 2. Novum Testamentum Domini Nostri Jesu Christi Lithuanicâ Linguâ donatum a Samuele Boguslao Chylinski. Manuscripti Lithuanici imagines digitales*, 2019 o 377

Vilma Žaltauskaitė

Recenzuojama: Olga Mastianica-Stankevič, Jurgita Venckienė (par.), Mečislovas Davainis-Silvestraitis, *Dienoraštis 1904–1912. Bibliotheca Archivi Lithuanici* 11, 2020 o 387

Darius Staliūnas

Recenzuojama: Eligijus Raila, *Lietuvystės Mozė. Jono Basanavičiaus gyvenimo ir ligos istorija*, 2019 o 393

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Clemente Dedela

Spaudėjo gyvenimas ir lietuviškosios raidės <è> ir <Ë> Čikagoje o 403

Jurgita Venckienė

Mokslinis seminaras „*Sekant dvasią kalbos*“.
Kalbininkui Jonui Jablonskiui – 160 metų o 415

Viktorija Šeina

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius

Adamo Mickiewiczaus *įsavinimas* tarpukario Lietuvos mokykloje: Mykolo Biržiškos indėlis

1. Nors šiandienos viešajame diskurse gajus įsivaizdavimas, kad tarpukario lietuvių visuomenės kultūrinė savivoka visiškai atitiko etnonacionalizmo ideologiją, iš tikrųjų nei tautinio sąjūdžio, nei pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu lietuvių visuomenėje nebūta aiškaus sutarimo dėl nacionalinės kultūros ir literatūros koncepcijos. Dalis lietuvių inteligentų nacionalinę literatūrą apibrėžė etnolingvistiškai ir tokiu būdu visą kitakalbį Lietuvos (Didžiosios Kunigaikštystės) paveldą paliko anapus tautinės kultūros ribos. Bet būta ir tokių, kurie nebuvo linkę radikaliam atkirsti lenkakalbės literatūros paveldo nuo projektuojamo nacionalinės literatūros korpuso bei ieškojo būdų, kaip integruoti jį į lietuvių kultūrą.

Daugiausia nesutarimų tarpukariu kilo dėl reprezentatyviausio vadinamosios istorinės Lietuvos (buvusių LDK žemių) rašytojo Adamo Mickiewiczaus (1789–1855) kūrybos priskyrimo lietuvių literatūrai. Mickiewiczaus integravimui į moderniosios Lietuvos kultūrą daugiausia pastangų XX a. pirmojoje pusėje skyrė literatūros istorikas Mykolas Biržiška (1882–1962). Jis pats nusakydamas Mickiewiczaus įtraukimą į lietuvių kultūrą vartojo *įsavinimo* sąvoką¹ (plačiau apie ją žr. kiek toliau tekste). Iš Žemaitijos bajorų kilęs ir nuo mažens šeimoje lenkiškai kalbėjęs bei patriotine Abiejų Tautų Respublikos (ATR) dvasia auklėtas būsimo literatūros istorikas savo atsiminimuose vėliau teigė, kad jo savimonė ir patriotinės nuostatos formavosi tapatinantis su Mickiewicziumi ir jo sukurtais personažais². Ir tik studijuodamas Maskvos

1 Biržiška 1955, 250.

2 „[A]nksti ir plačiai mums pravėręs savo bibliotekinės spintos duris tėvas tuo pat mums priartino Mickevičių, kurio keturtomis poezijos rinkinys užėmė joje garbingą vietą. [...] / Aštuonerių–devynerių metų berniukas skaičiau Mickevičių, atmintinai išmokdamas, daugiausia iš Pono Tado [...]. Bet labiausiai vaiką, matyt, bus paveikusi Gražina, nes eidamas dešimtuosius metus ir pamėginęs, žinoma, lenkiškai, 'sukurti'

‘istorinę dramą’ iš Lietuvos XIV amžiaus pabaigos ir bene vieną vienintelę jos sceną teįveikęs, atsimenu tam akstiną gavęs iš Gražinos. [...] Visa tai mane veikė ne vien kaip jaunuolį, bet ir kaip tautiškai atbuntantį lietuvi, didžiausiame lenkų poete atbuntantį ir pajuntantį tokį pat, kaip ir jis, lietuvi – lenkiškai kalbantį, lenkiškai rašantį, lenkiškai veikiantį, betgi *lietuvi*“ (Biržiška 1955, 250–251).

universitete Biržiška išmoko lietuvių kalbą ir įsitraukė į lietuvių tautinį judėjimą, o 1918 m. kartu su kitais signatarais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės aktą, kuriuo nutrauktos visos anksčiau Lietuvą su kitomis valstybėmis siejusios sutartys, taigi ir unija su Lenkija³. Nepaisant to, Mickiewiczius jam išliko svarbiausias autoritetas visą likusį gyvenimą: rašytojo profilis puošė Biržiškos asmeninės bibliotekos ekslibrisą (dail. P. Galaunė, 1923), o portretas – darbo kambario sieną⁴. XX a. pradžioje Biržiška pradėjo aktyviai dalyvauti mokslinėje ir pedagoginėje veikloje⁵ ir tikslingai siekė įšaknyti Mickiewicziaus (ir kitų kitakalbių Lietuvos rašytojų) kūrybą ano meto lietuvių kultūrinėje savimonėje. Šiame straipsnyje bus aptarti su mokykla susiję minėtos Biržiškos veiklos aspektai – tai poeto kūrybos integravimas į pirmosios Lietuvos Respublikos mokyklinę lietuvių kalbos ir literatūros programą bei mokykloms skirtos Mickiewicziaus kūrybos chrestomatijos rengimas.

Lietuvių humanitarikoje iki šiol dominuoja adaptuota poeto asmenvardžio forma (Adomas Mickevičius). Kaip žinia, lituanizuoti lietuvių kultūrai svarbių asmenybių vardus ir pavardes pradėta tautinio sąjūdžio epochoje. Tai buvo dalis kultūrinės emancipacijos programos, turėjusios įrodyti saviems ir svetimiems, kad lietuviai turi ilgaamžę ir turtingą tautinę kultūrą. Siekdami išryškinti praeities epochų asmenybių lietuvišką kilmę tautinio sąjūdžio spaudos bendradarbiai ne tik transliteravo ar transkribavo lotyniškai, lenkiškai ar vokiškai užrašytus asmenvardžius, bet ir bandė rekonstruoti lietuvišką jų skambesį keisdami šaknies ir / ar priesagos fonografinę išraišką. Taip Martinus Masvidius lietuvių spaudos skaitytojams tapo žinomas kaip Martynas Mažvydas, Szymon Dowkont – kaip Simonas Daukantas ir pan. Istorinių asmenvardžių lietuvinimas anuomet „užgriebė“ ir pavardes lietuvių kultūrai svarbių kitakalbių asmenų, kurie nebuvo lietuviai (pavyzdžiui, vokiečių kilmės Rytprūsiai

3 „Kilęs iš bajorų, augau jų kultūroje. [...] Augdamas lenkų kultūroje, beveik ligi 20 metų nekalbėjau lietuviškai, bet žinojau turįs liaudžiai dirbti, kaip mokė mane tėvai, rodydami pavyzdžiu atleidusį savo baudžiauninkus mano senelį arba kovojusį dėl liaudies Kosčiušką, kurį mes, vaikai, laikėme savo giminaičiu (iš motinos pusės). Juo vėliau, juo aiškiau jutaus turįs liaudžiai – tautai atlyginti kažkokią skolą, mano protėvių neva užtrauktą. Daug teko kankintis, skaudžiai kratytis galingomis Vavelio pilies (Krokuvoje) tradicijomis iki, pagaliau, atstūmęs Vavelį į šalį, susipratau esąs tik lietuvis. [...] Nespjaunu į praeitį ir jos tradicijas, bet suprasdamas naujos galdynės reikalavimus ir lietuvių tautos reikalus, einu kartu su ja nauju keliu. To kelio pagrindas – tautinis savitumas ir politinė nepriklausomybė“ ([Biržiška] 1928, 3; taip pat žr. Biržiška 1938a, 323).

4 Biržiška 1955, 251.

5 Biržiška skaitė viešas paskaitas 1907 m. įkurtoje Lietuvių mokslo draugijoje, vėliau publikavo jas Vilniaus lietuvių spaudoje. Nuo 1915 m. vadovavo lietuvių gimnazijai Vilniuje bei dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, nuo 1917 m. dirbo Lietuvių mokslo draugijos vadovėlių rengimo komisijoje (1919–1922 m. šiai komisijai vadovavo), pats rengė lietuvių literatūros metodinę medžiagą mokykloms, trumpai dirbo Mykolo Sleževičiaus vadovautos vyriausybės (1918-12-26–1919-03-05) švietimo ministru, lenkų administracijos ištremtas iš Vilniaus nuo 1922 m. pradėjo dirbti lietuvių literatūros profesoriumi Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete (kurį laiką buvo šio fakulteto dekanas, universiteto prorektorius, rektorius), 1922–1930 m. Kauno *Aušros* berniukų gimnazijos direktorius.

filologas Philippas Ruhigas [Philippus Ruhigius] imtas vadinti Pilypu Ruigiu) arba buvo lietuviai istorine (regionine), bet ne etnine prasme (kaip antai, Maria Rodziewiczówna tapo Radzevičiūte, Eliza Orzeszkowa virto Ožeškiene). Lietuvinimo praktika plačiai taikyta lenkikalbių istorinės Lietuvos rašytojų asmenvardžiams; bene nuosekliausiai ją vykdė Mykolas Biržiška, vartojęs šiandien vargiai beatpažįstamas formas: Baužas (Bohusz), Odinis (Odyniec), Čęceta (Czczot), Krašiauskis (Kraszewski) ir t. t. Tautinio sąjūdžio spaudoje pagrečiui su originalia Mickiewicziaus vardo forma imti vartoti sulietuvinti variantai: Adomas Mickevičius, Adomas Mickevychia, Adomas Mickus. Ilgainiui lenkiška, žemaitiška ir be priesagos poeto pavardės forma vis labiau traukėsi į paraštes ir tarpukariu visuotinai įsivyravo adaptuotas Adomo Mickevičiaus variantas. Neįžvelgdama svarių argumentų tęsti šio bei kitų lenkikalbių istorinės Lietuvos rašytojų asmenvardžių adaptavimo tradiciją, šiame straipsnyje vartoju originalias jų formas.

2. TYRIMO METODOLOGIJA. Tyrime naudojamosi deskriptyvinių literatūrinio kanono tyrimų metodologija ir konkrečiai Johno Guillory, Renate's von Heydebrandt, Simone's Winko ir kt. teoriniais darbais⁶. Esminė teorinė šio tyrimo išeities pozicija – literatūros kanoną laikyti kultūriniu socialiniu konstruktą, kurio formavimą konkrečiu laikotarpiu lemia vyraujantys literatūros vertinimo, atrankos ir interpretavimo kriterijai⁷.

Nacionalinės literatūros kanono struktūrai lemiamą reikšmę turi konkrečios nacionalinės literatūros koncepcija. Tarpukario Lietuvoje, kaip jau minėta, nebūta aiškaus sutarimo, kas laikytina (anų laikų kalba tariant) tautine literatūra. Todėl siekiams įtvirtinti Mickiewiczžių (mokykliniame) lietuvių literatūros kanone didžiausią reikšmę turėjo pati tautinės literatūros samprata. Tai paaiškina, kodėl šio straipsnio dėstomoji dalis pradeda nuo Biržiškos istoriografijos darbuose suformuotos keliakalbės lietuvių literatūros koncepcijos ir tik vėliau pereinama prie pastangų diegti ją mokyklinėse lietuvių literatūros programose bei metodinėje medžiagoje.

Kanoninių literatūros autorių ir jų tekstų atrankos ir perdavimo kitoms kartoms procese dalyvauja įvairios kultūros ir švietimo institucijos: mokykla, universitetas, literatūros kritika, teatro repertuaras, knygų rinka, bibliotekos, paminklai, muziejai ir t. t. Šios institucijos nekuria subalansuotos sistemos, bet išplėtoja skirtingas kanonizacines praktikas⁸. Analizuodami vienos kurios institucijos – šio tyrimo atveju mokyklos – taikomas kanonizacines praktikas negalime daryti bendro pobūdžio išvadų apie konkretaus meto kanoną formuojančią dinamiką, mat ją atskleisti įmanu tik tiriant interkomunikacinę įvairių institucijų vykdomų kanonizacinių praktikų sąveiką⁹. Atitinkamai pačios institucijos pobūdžiui ir vykdomoms funkcijoms jos formuojamas kanonas gali skirtis nuo kitų institucijų kuriamų normatyvinių literatūros verčių sistemų. Antai mokyklinis kanonas skirsis nuo universitetinio (akade-

6 Plačiau apie deskriptyvinių literatūrinio kanono tyrimų metodologiją žr. Šeina 2019a.

7 Winko 2001 [1996], 585.

8 Zimmer 2009, 31.

9 Zimmer 2009, 47.

minio), nes literatūros pamokai keliami specifiniai tikslai – ne tik diegti mokiniams supratimą apie literatūros, kaip meno rūšies, specifiką ir jos istorinę raidą, bet ir morališkai ugdyti bręstančią asmenybę, stiprinti tautinę ir pilietinę tapatybę, perteikti istorinį pasakojimą ir t. t.

Kanono formavimo ir įtvirtinimo procese Heydebrand išskiria tris pakopas. Pirmiausia kultūrinis elitas atrenka korpusą tekstų, kurie laikomi itin reikšmingais, vertingais tradicijai, ir išplėtoja kultūrinę praktiką, užtikrinančią jo perdavimą ateinančioms kartoms. Antroji kanono formavimo pakopa yra kanono, kaip vertybinės normos, socializacija, t. y. visuomenei perteikiamos žinios apie tai, kurie tekstai laikomi vertingais. Pagaliau trečioji kanono įtvirtinimo pakopa yra siejama su skaitytojų bendruomenės vaidmeniu. Kanonu griežtąja prasme tegali vadintis ta normatyvinių literatūros verčių sistema, kurią suvokėjai pripažįsta ir pri(si)ima¹⁰.

Literatūros kanono socializacijoje, pasak Guillory, esminį vaidmenį atlieka mokykla: ji užtikrina konkrečių literatūros tekstų prieinamumą bei kuria metodus, kaip tuos tekstus dera interpretuoti¹¹. Mokykla, kaip kanonizacinė institucija, subordinauja istorinį pavienio kūrinio specifiškumą kanono, kaip visumos, kodo ideologijai. Ši subordinacija, anot Guillory, yra atpažįstama pedagoginėse praktikose kaip dogmatinio turinio homogenizavimas, teigimas universalių tiesų, randamų ir atrandamų didžiuosiuose kūrinuose¹². Literatūrinis mokymo planas geba asimiliuoti šiaip pavojingas heterodoksijas, išreikštas kai kuriuose veikaluose, taikydamas homogenizacinius tekstų įsisavinimo metodus, praktikuojamus panaudojant institucines simbolinės galios struktūras¹³. Homogenizacinius mechanizmus kanono struktūros viduje įgalina prasminis kanoninių tekstų daugiareikšmiškumas, leidžiantis skirtingu laiku skirtingoms bendruomenėms vis kitu rakursu perskaityti tuos pačius tekstus. Tai ypač aktualu analizuojant Mickiewicziaus integravimą į lietuvių literatūros kanoną. Jau nacionalinio sąjūdžio laikotarpio lietuvių kultūroje susiformavo specifinės šio poeto *įsavinimo* praktikos: pirma, temiškai ir ideologiškai motyvuota tekstų atranka vertimų publikacijoms (daugiausia anuomet buvo verčiami fikcinius viduramžių LDK didvyrius[-es] idealizuojantys kūriniai [jų ištraukos]: *Živilė* [*Żywila*, 1819], *Grażina* [*Grażyna*, 1823], *Konradas Valenrodas* [*Konrad Wallenrod*, 1828]); antra, lietuviškąjį poeto tapatybės dėmenį (taip pat ir lituanizuojant vardą) bei atitinkamą kūrybos tematiką akcentuojanti poeto recepcija¹⁴. Tik įtraukę Mickiewicziaus kūrybą į nacionalinio judėjimo ideologinės programos reikšminį kontekstą jo vertėjai ir interpretatoriai galėjo užtikrinti jam poziciją naujai projektuojamame nacionalinės literatūros kanone.

Mickiewicziaus *įsavinimo* praktikos tapo dar aktualesnės po valstybingumo atkūrimo formuojantis valstybinei Lietuvos švietimo sistemai ir mokyklinėms lietuvių kalbos ir literatūros programoms. Turint omenyje, kad mokyklinei lituanistikai, be kitų, yra deleguojamos ir tautinio bei pilietinio ugdymo funkcijos, lenkų kalba kūrėjo poeto įtraukimas į lietuvių literatūros kursą Lietuvos geopolitinio konflikto su

10 Heydebrand 2003, 15.

11 Guillory 2006, 239–244.

12 Guillory 1993, 57.

13 Guillory 1993, 63.

14 Plačiau apie tai žr. Šeina 2019b.

Lenkija (1919–1939) sąlygomis reikalavo specifinių homogenizacinių technikų, kurios padėtų asimiliuoti Mickiewicziaus tekstus vertybinėje mokyklinio kanono struktūroje. Švietimo institucijų galioje esantys tekstų prieinamumo ir jų recepcijos valdymo mechanizmai (tokie kaip kūrinio ištraukų atranka, jų pateikimo būdas ir kontekstas) leidžia asimiliuoti net ir tuos tekstus, kurie savyje turi kanono homogeniškumą ar dančių reikšmių klodą¹⁵. Straipsnyje analizuojama, kokiais argumentais Mickiewicziaus poziciją mokykliniame kanone grindė Biržiška ir kokias poeto tekstų pateikimo bei jų recepcijos valdymo technikas jis taikė savo parengtose metodinėse priemonėse.

Nors Biržiškos indėlis įtvirtinant Mickiewicziaus pozicijas moderniosios Lietuvos kultūroje ne sykį įvardytas jo amžininkų bei vėlesnių laikų literatūrologų, detaliam jis ligi šiol nebuvo tirtas. Pripažįstant svarius Biržiškos nuopelnus XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros mokslui, šiame straipsnyje nėra apeinamos ir jo taikytų Mickiewicziaus *įsavinimo* strategijų kontraversijos. Medžiaga šiam tyrimui rinkta naudojantis lietuviškų Mickiewicziaus vertimų ir tekstų apie jį bibliografinę rodykle¹⁶, taip pat lietuviškąją Mickiewicziaus recepciją tyrusių Vinco Mykolaičio-Putino, Vinco Maciūno, Mieczysława Jackiewicziaus, Vytauto Kubiliaus, Jono Riškaus, Brigitos Speičytės ir Beatos Kalėbos darbais¹⁷. Išsamiausia ligi šiol lietuviškosios mokyklinės ir universitetinės Mickiewicziaus recepcijos faktografija (iki 1943 m.) surinkta Vlado Žuko studijoje *Adomas Mickevičius Lietuvos mokyklose, 1908–1943*¹⁸.

3. KELIAKALBĖS NACIONALINĖS LITERATŪROS SAMPRATA. Aurelijus Gieda yra taikliai pastebėjęs, kad XX a. 1–2-ajame dešimtmetyje į lietuvių mokslo areną įsiveržė nauja istorikų karta (Mykolas Biržiška, Augustinas Janulaitis, Augustinas Voldemaras), kurios nebetenkino kompiliacinė, provincionali, pragmatiškai orientuota ir patriotiškai didaktinė *aušrinė istoriografija* (Jono Basanavičiaus, Jono Mačiulio-Maironio, Jono Šliūpo darbai)¹⁹. Jaunas, vos prieš kelerius metus teisės studijas Maskvoje baigęs Biržiška 1910 m. Vilniaus spaudoje publikavo „lietuvių literatūrologinio pozityvizmo manifestu“²⁰ vėliau pakrikštytą straipsnį iškalbingu pavadinimu „Apie literatūros istoriją ir mūsų ‘istorijas’“, kuriame itin kritiškai įvertino pirmąsias lietuvių pastangas sukurti savo literatūros istoriografiją pagal etnocentrinį istorinės atminties modelį²¹. Atgimimo laikų lietuvių istorinė vaizduotė peno sėmė iš Teodoro Narbutto (1784–1864) ir Simono Daukanto (1793–1864) veikalų. Jų idėjas perėmusių ir išpopuliarinusių aušrininkų tekstuose tautos aukso amžiumi laikyta LDK epocha iki unijos su Lenkija, o vėlesnis laikotarpis traktuotas kaip nuosmukis, Maironio žodžiais tariant, kaip „penketas amžių – naktis be aušros“²². Selektyvų valstybingumo istorinės atminties konstravimą aušrininkai ir jų pasekėjai grindė tuo,

15 Guillory 1993, 63.

16 Šiaudiniene, Riškus 1981.

17 Mykolaitis-Putinas 1955; Maciūnas 1955; Jackiewicz 1993, 68–159; Kubilius 1998; Riškus 2002; Speičytė 2004, 239–322; Kalėba 2016.

18 Žukas 1999.

19 Gieda 2017 120–127, 481–482.

20 Viliūnas 2003, 278; Gieda 2017, 165.

21 [Šliūpas] 1890; Maironis 1906.

22 Maironis 1907, 91.

esą iki Vytauto mirties valdovai buvę etniniai lietuviai, kalbėję lietuviškai ir todėl jų valstybė, nors toli pranoko etninių lietuvių gyvenamos teritorijos ribas, buvo „lietuviška“, o vėlesnė, pounijinė LDK jau nebebuvo „lietuviška“²³. Tą patį istorinio pasakojimo modelį Maironis naudojo ir formuodamas lietuvių raštijos istoriją. Faktą, kad lietuviška raštija pirmiausia pasirodė Rytprūsioose, o ne LDK teritorijoje, Maironis aiškino nepalankiomis istorinėmis aplinkybėmis: po Vytauto mirties tariamai sunyko ne tik Lietuvos valstybingumas, bet ir lenkų kultūros įtakai pasidavusi lietuvių tautos dvasia²⁴. Etnocentrinę lietuvių literatūros istorijos traktuotę Biržiška išjuokė teigdamas, kad „Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Kęstučio ir Vytauto (tikrai ne Jogailos!) garbės įpėdiniais sunku yra imtis ‘Lietuvos nupuolimo’ gadynės ir kur kas maloniau sekti vokiečių autoritetais!“²⁵ Manytina, kad čia omenyje turimi Prūsijos lietuviškos raštijos tyrinėtojai. Biržiškai buvo nepriimtina, kad rašydami apie XVI–XVII a. lietuvių raštiją Šliūpas ir Maironis daugiausia dėmesio skyrė Rytų Prūsijos lietuviškos raštijos atšakai. Biržiškos teigimu, klaidingą nuomonę, esą Prūsijos raštija buvusi pranašesnė už LDK, lėmusi būtent iš Rytprusių tyrėjų perimta etnolingvistinė nacionalinės literatūros koncepcija.

Oponuodamas šiai koncepcijai, Biržiška teigia, esą, iš keliakalbės Lietuvos raštijos visumos išrankiojus paskirus lietuviškus tekstus, jie atsiduria semantiniame vakuume ir todėl negali būti adekvačiai suvokti nei įvertinti:

Jų [lietuviškų tekstų – V. Š.] ryšys paviršutinis – pasirodymas lietuvių kalboje. Per tai neteisingas Mažosios Lietuvos raštijos istorijos iškėlimas aukščiau už Didžiosios, per tai vandališkas paniekinimas XVI–XVII amžiaus lietuvių raštijos Didžiojoje, nes... pastaroji ne tik lietuvių, bet ir kitose kalbose išsireiškė!²⁶

Ne kalba, o visuomenė, pasak Biržiškos, turinti būti literatūros istorijos pagrindas²⁷. Tokia literatūros istorijos koncepcija kūrė prielaidas lietuvių literatūros tekstų korpusą praplėsti XV–XIX a. Lietuvos rašytinės kultūros paveldu rusėnų, lotynų ir lenkų kalbomis, pradedant rusėnų kalba rašytais Lietuvos metraščiais ir baigiant lenkų kalba parašytais romantikų kūrinius.

Biržiška akcentuoja genetinius literatūros tekstų ryšius, kurie sutelkia juos į bendrą lietuvių raštijos tradiciją: lietuvių literatūra „remiasi garsiomis Lietuvos praeities tradicijomis, iš gudų, lotynų ir lenkų gadynės paveldėtais rašto kultūros turtais“²⁸.

23 Staliūnas 1999, 204.

24 „Parbėgę mūsų tėvynės veikalus, matome, jog Lietuva, viešpataujant Vytautui didžiamjam pasiekusi augščiausio savo laipsnio, paskui kaskartą pradeda silpnėti ir nykti. Netiktai siaurinas jos kitą kartą plačiausi rubežiai (ribos), netiktai truni jos ginklų garsas, bet ir jos dvasia regimai gęsta, pasidavus Lenkų kulturai ir jų įtekmei. Tėvynainis liežuvis – tas didžiausias kiekvienos tautos turtas, be kurio ji kaipo

atskira tauta negali nei vadintis gyva, žuva ir nyksta ne tikrai tarp kunigaikščių bet ir tarp bajorijos. Jagiela ir Vytautas dar šnekėjo tarp savęs lietuviškai, bet jų įpėdiniai kaskartą aiškiaus parsiima Lenkų dvasia“ (Maironis 1906, 212).

25 Biržiška 1931 [1910], 10.

26 Biržiška 1931 [1910], 10.

27 Biržiška 1931 [1909], 84.

28 Biržiška 1931 [1917], 69.

Atitinkamai ir lietuvių raštijos raidą Biržiška suskirstė pagal vienos iš kalbų vyravimą tam tikroje epochoje, o visas jas tariamai sujungia ta pati nuo XV a. besiplėtojanti kultūrinė krašto tradicija, kurios aukščiausiu meninio pakilimo tašku Biržiška laiko Mickiewicziaus kūrybą. Tiesa, vėliau Biržiška tikslino savąją nacionalinės literatūros koncepciją įvesdamas teminį kriterijų: „ne visus juos [kitakalbius LDK raštus – V. Š.] įtraukiame į lietuvių raštijos istoriją, bet tik tuos, kuriuos yra rašę apie Lietuvą lietuviai ar nelietuviai“²⁹.

Svarstant Mickiewicziaus priskyrimo lietuvių literatūrai ir jos kanonui klausimą, svarbu tampa ne tik konkretaus asmens – šiuo atveju Biržiškos – pastangos *įsavininti* jį tarpukario lietuvių kultūroje, bet ir pačios lietuvių visuomenės noras / gebėjimas tapatintis su lenkų kalba kūrusio poeto tekstuose formuojama vertybine sistema ir istoriniu Lietuvos pasakojimu. Šiandien sunku tiksliai pasakyti, kokio palaikymo susilaukė Biržiškos siekiai įtraukti keliakalbį LDK paveldą į lietuvių kultūrinės atminties apyvartą, nes mokslinės diskusijos šia tema ano meto spaudoje nebūta. Iš dalies taip nutiko dėl to, kad negausi lietuvių inteligentija XX a. pradžioje stokojo profesionalių literatūrologų. Biržiška ir pats nebuvo diplomuotas filologas. Nors nuo mažumės domėjosi istorija ir literatūra, tėvų paragintas pasirinko praktišką teisininko profesiją. Tačiau Maskvos universitete studijuodamas teisę jis paraleliai lankė istorijos, lingvistikos bei literatūros istorijos kursus. Savo erudicija ir senųjų rašytinių šaltinių išmanymu Biržiška toli pranoko kitus savamokslius XX a. pradžios lietuvių literatūros istorikus. Jo parengta *Mūsų raštų istorija* (1920) šiandienos lietuvių literatūros istoriografijoje laikoma pirmuoju konceptualiū nacionalinės literatūros istorijos modeliū³⁰. Skirtingai nei Šliūpas ar Maironis, kurie savo literatūros istorijos apybraižose daugiausia rėmėsi ankstesnių bibliografų surinkta lietuviškosios raštijos faktografija, papildydami ją spaudos draudimo laikotarpio medžiaga, Biržiška pats kaupė ir sistemino empirinius faktus, didelį dėmesį skirdamas socialinės bei kultūrinės aplinkos nagrinėjimui. Šią pozityvistinę literatūros mokslo tyrimų metodologiją, pasak Giedriaus Viliūno, Biržiška perėmęs iš Maskvos universiteto profesūros. Būtent Biržiška tapo pirmuoju ir įtakingiausiu lietuvių pozityvistinės literatūrologijos isto-

29 Biržiška 1931 [1917], 58. Rašydamas apie Prūsiją, sąvoką „lietuvių visuomenė“ Biržiška vartojo lietuvių etninės bendruomenės reikšmę, t. y. šio krašto lietuvių raštijai taikė kitus kriterijus nei LDK rašytiniam paveldui (Biržiška 1938 [1915].) Taip pat reikia paminėti, kad paraleliai manifestiniam Biržiškos straipsniui 1910 m. pasirodė ir jo parengta lietuvių raštijos apžvalga vienoje lenkiškų enciklopedijų ([Biržiška] 1910), kurioje pateikta tik lietuvių kalba publikuotos (ar rankraštinės) raštijos bibliografija. Tikėtina, kad etnolingvistinės lietuvių literatūros koncepci-

jos taikymą šioje publikacijoje galėjo lemti enciklopedijos leidėjo užsakymo pobūdis. Šiaip ar taip dėl tokio istoriografinių principų nenuoseklumo Biržišką anuomet pašiepė Voldemaras (Voldemaras 1910). O štai 1915 m. rusiškame *Granat* enciklopediniame žodyne publikuotoje lietuvių literatūros apžvalgoje Biržiška jau mini lituanistinius lenkakalbės krašto bajorijos interesus ir konkrečiai Mickiewicziaus *Gražinę* bei *Konradą Valenrodą* (nors poetas ir nėra pristatomas kaip lietuvių literatūros kūrėjas) (Биржишка 1915, 249).

30 Skeivys 2003, 56.

rinės kultūrinės mokyklos atstovu, vėliau išsiugdžiusiu savo mokinių ir Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto Humanitarinių mokslų fakultete³¹.

Aptardamas ankstyvuosius poleminius Biržiškos straipsnius istoriografijos tema, Gieda atkreipė dėmesį, kad šiuo laikotarpiu tyrėją veikė ne tik sociokultūrinė pozityvistinė, bet ir istorinio materializmo bei marksizmo kryptis³². Kairiosios Biržiškos pažiūros, manytina, lėmė ir kritinį jo požiūrį į etnocentrinį literatūros paveldo vertinimą. 1905–1918 m. Biržiška priklausė Lietuvos socialdemokratų partijai, kurios puoselėjama Lietuvos samprata rėmėsi ne tiek etninėmis, kiek istorinėmis tradicijomis, o projektuojama valstybės teritorija – vadinamoji *Lituania Propria* – apėmė žemes, kuriose užgimė Lietuvos valstybingumas (maždaug nuo Žemaitijos iki Naugarduko). Šios teritorijos gyventojus socialdemokratai laikė „Lietuvos liaudimi“ – pilietine bendruomene, kurios samprata labai artima istorinei LDK visuomenei³³. Visuomeniniu istorinės Lietuvos kriterijumi grįsdamas savo nacionalinės literatūros koncepciją Biržiška priartėja ir prie krajovcų, teigusiu, kad kalba tėra tautybės forma (o ne turinys), todėl ji negalinti būti lemiamas tapatybės kriterijus³⁴. Kaip žinia, pirmaisiais XX a. dešimtmečiais Biržiška bendradarbiavo su krajovciais demokratais (Mykolu Römeriu, Ludwiku Abramowicziumi). Kaip ir pastarieji, įvairiomis visuomenės, politikos ir kultūros temomis XX a. pradžios Vilniaus spaudoje lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis rašęs Biržiška aktyviai pasisakė už visų Lietuvos tautų lygiaverčio demokratinio sambūvio idėją³⁵.

Grįždami prie XX a. pirmosios pusės lietuvių visuomenės požiūrio į Biržiškos pasiūlytą keliakalbės nacionalinės literatūros koncepciją, iš negausių replikų to meto lietuviškoje spaudoje galime tik spėti, kad Biržiškos literatūrologinės idėjos nesulaukė plataus palaikymo. Antai į jaunojo literatūros istoriko priekaištą, kad iš baudžiauninkų kilusi naujoji lietuvių inteligentija stokoja savo krašto istorijos žinių³⁶, Adomas Jakštas atsikirto paniekinamai išvadinęs Biržišką „bajoriškų tradicijų atstovu“ ir apkaltinęs jį stokojant „sprendimų blaivumo ir pilno bešališkumo“³⁷. Biržiškos, kaip ir krajovcų, atvejis liudija, kad istorinės savimonės skilimas XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Lietuvoje daugiausia ėjo išilgai luominės ribos: istorinis Lietuvos valstybingumo pasakojimas geriausiai išliko šio krašto bajorų (palikuonių) atmintyje, neretai kaip jų pačių giminės istorijos dalis. Biržiškos pasiūlyta keliakalbės nacionalinės literatūros koncepcija iš esmės tęsė Lietuvos bajorijos istorinį pasakojimą, kuriame idealizuota

31 Viliūnas 2003, 265–266.

32 Gieda 2017, 172–175. Materializmo ir marksizmo teorijų įtaka juntama ir Biržiškos studijoje „Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu“ (1910–1911 m. publikuota Lietuvos socialdemokratų žurnale *Visuomenė*, atskiru leidiniu pasirodė 1921 m.). Joje pabrėžiamos demokratinės, antibaudžiavinės Mickiewicziaus nuostatos *Vėlinių* antroje dalyje (Biržiška 1931 [1910–1911], 173–175).

33 Laurinavičius 2013, 22–23.

34 Staliūnas 2018, 261.

35 Kvietkauskas 2006, 222–223.

36 „Išaugę iš baudžiauninkų vaikų, be gyvų stiprių istorijos tradicijų, net katalikiškiausi patriotai, daugiau ryšių jausdami su žila Gedimino bei Vytauto senove, negu su katalikiškąja vėlesniųjų ‘ponišku’ amžių kultūra, nemokame ir nesistengiame tų amžių raštų ir šiaip istorijos arčiau ir giliau pažinti, jų sau priartinti, nors beveik visi esame jų kultūros atmosferoje, ne tik lenkų, bet ir rusų, užaugę, subrendę“ (Biržiška 1938 [1925], 320).

37 Jakštas 1925, 3.

viduramžių LDK, bet kartu puoselėta ir ATR valstybingumo tradicija. Didžiama valstiečių kilmės rusiškas gimnazijas bei universitetus pabaigusios tautinės inteligentijos (jau nekalbant apie plačiąsias Lietuvos gyventojų mases), suprantama, menkai teišmanė ATR istoriją, o apie LDK viduramžius teturėjo miglotą bei idealizuotą supratimą. Būtent istorinių kultūrinių žinių stoka, Biržiškos nuomone, lėmusi lietuvių inteligentijos siekius atmesti kitakalbį Lietuvos kultūrinį paveldą kaip svetimą³⁸. Bet gali būti, kad Biržiška painiojo priežastį su pasekme; ko gero, ne tik dėl istorinių žinių stokos valstiečių kilmės inteligentai buvo linkę ATR laikų Lietuvos kultūrinį paveldą laikyti svetimu. Greičiau jie nesidomėjo juo būtent todėl, kad nelaikė savu.

Ne tik XX a. pradžioje, bet ir valstybingumą atkūrusioje Lietuvoje nebuvo aiškaus sutarimo, kas gi laikytina lietuvių literatūra. Pirmojo pasaulinio karo metais pasirodė dvi mokyklai skirtos literatūros istoriografijos, iš kurių viena – Sofijos Kymantaitės *Lietuvių literatūros konspektas* (1918) – tęsė etnolingvistiniu kriterijumi grįstos nacionalinės literatūros istoriografijos tradiciją, kita – Juozo Gabrio *Lietuvių literatūros apžvalga* (2 d., 1913–1916) – perėmė Biržiškos pasiūlytą idėją kitakalbę LDK raštiją priskirti lietuvių literatūros istorijai. Vis dėlto vadinamąjį svetimųjų kalbų vyravimą lietuvių raštijoje Gabrys konstatavo pasibaigus kartu su ATR padalijimu XVIII a. pabaigoje. O tai reikšminga Biržiškos koncepcijos modifikacija, mat puse šimtmečio paankstinęs vadinamąjį „tautiškąjį laikotarpį“ Gabrys tokiu būdu atmetė visą XIX a. lenkakalbę Lietuvos literatūrą kaip lietuviams svetimą paveldą. Biržiškos požiūriu, net ir carinės Rusijos valdomoje Lietuvoje LDK kultūrinė tradicija nenutrūkusi, ji plėtojusi lenkų ir lietuvių kalba kurtuose tekstuose. Tautiškąjį laikotarpį Biržiška skaičiuoja tik nuo 1864 m., kai, pasak jo, nesėkme pasibaigė paskutinis bendras Lietuvos ir Lenkijos visuomenės pasipriešinimas carinės Rusijos priespaudai.

Nesutarimų būta ir dėl nacionalinio kanono ar iškiliausio tautinio poeto statuso. Šliūpo, Gabrio, Maironio konstruojamoje istorijoje iškiliausio tautinio klasiko vieta be išlygų tenka Kristijonui Donelaičiui, o štai Biržiška aukščiausiu lietuvių literatūros meninio pakilimo tašku laikė Mickiewicziaus kūrybą. Poreikis sukurti vieną nacionalinės literatūros koncepciją iškilo po 1918 m. ėmus kurti valstybinį švietimo įstaigų tinklą ir joms skirtas ugdymo programas.

4. MICKIEWICZIUS MOKYKLINĖJE LIETUVIŲ LITERATŪROS PROGRAMOJE. Po 1905 m. revoliucijos Rusijos imperijoje leidus steigti lietuviškas mokyklas ir suaugusiųjų kursus, pradėta mokyti ir lietuvių literatūros. 1907 m. carinės administracijos patvirtintoje *Saulės draugijos suaugusiųjų kursų* (veikusių 1906–1918 m.) programoje nurodyti tik lietuviškai rašiusių autorių kūriniai³⁹. Manoma,

38 „[M]užikų visuomenė, kuri duoda mūsų inteligentiją, praeityje savo ne ką teranda, jei bent gilesnioje... / Niekinama 'lenkiškoji' ar 'poniškoji' praeitis, kartu gi jaučiamasi ar bent žadama tapti tikrais šalies šeiminkais, taipgi ir jos evoliucijos istorijos išdavų paveldėtojais. Kurgi nuose-

klumas? Tasai trūkumas tegalimas išaiškinti mūsų idėjiniu visuomeniniu ir kultūriniu nesubrendimu, kultūriniu barbaringumu“ (Biržiška 1938 [1910], 347).

39 *Планъ подготовителныхъ курсовъ для взрослыхъ, разрѣшенныхъ къ открытію въ гор. Ковнѣ обществу „Саулѣ“, 1913.*

kad *Saulės* kursų lietuvių kalbos programą parengė ar bent prie jos rengimo prisidėjo šių kursų dėstytoja Kymantaitė-Čiurlionienė⁴⁰. O štai 1907 m. pradėjusioje veikti Marijampolės *Žiburio* progimnazijoje lietuvių kalbą 1909–1915 m. dėščiusi Marija Pečkuskaitė-Šatrijos Ragana, nors ir naudojosi Maironio lietuvių raštijos istorijos santrauka, bet skirdavo mokinėms skaityti ir Mickiewicziaus kūrinių vertimų (be kitų, ir savo pačios perpasakotą „Živilę“), užduodavo parengti rašinių šio poeto kūrinių tema⁴¹. Kaip matyti iš 1912 m. Juozo Kairiūkščio, dėščiusio lietuvių kalbą Vilniaus berniukų gimnazijoje 1910–1915 m., ir Mykolo Biržiškos sudarytų pavyzdinių lietuvių kalbos ir literatūros programų, lenkakalbiai autoriai programoje galėjo būti atskirai neminimi, bet Kraszewskio, Mickiewicziaus, Słowackio, Adamo Asnyko tekstų vertimai pateikti kaip siūlomi skaitiniai prie Andriaus Vištelio, Vinco Kudirkos ar Dagilio kūrybos⁴². Kitaip tariant, net ir tada, kai kitakalbiai autoriai programoje nebuvo pristatomi kaip lietuvių literatūros proceso dalyviai, jų tekstų vertimai vis tiek galėjo būti skaitomi lietuvių kalbos pamokose.

XX a. 2-ajame dešimtmetyje pradėjusių steigti privačių lietuviškų gimnazijų programų lyginamoji analizė rodo, kad įvairios ugdymo įstaigos diegė mokiniams skirtingą nacionalinės literatūros sampratą ir jos kanoną. Antai Šiaulių gimnazijos 1918–1919 mokslo metų programoje nerasime nė vieno kitakalbio teksto, o literatūros kursas pradedamas Donelaičio poema *Metai*⁴³. O Biržiškos vadovautos Vilniaus *Ryto* draugijos lietuvių gimnazijos 1917–1918 mokslo metų programoje lietuvių literatūros kursas pradedamas nuo kitakalbės LDK raštijos, o greta lietuviakalbių XIX a. kūrinių mokiniai turėjo skaityti ir Mickiewicziaus, Kraszewskio, Syrokomlos veikalus⁴⁴. Vidurio kelias pasirinktas 1917 m. įsteigtoje Marijampolės *Žiburio* gimnazijoje, kurios 1919 m. programoje lietuvių literatūros kursas pradedamas XV–XVII a. „Lietuvių literatūra svetimomis kalbomis“, bet Mickiewicziaus poema *Vėlinės* (Vincas Kudirkos atliktas trečiosios dalies vertimas) nurodoma prie užsienio literatūros kurso (tarp Johanno Wolfango Goethe's, Friedricho Schillerio ir Juliuszo Słowackio)⁴⁵. Tokia programos koncepcija neabejotinai perimta iš Gabrio istorijos, kuri buvo naudojama kaip vadovėlis daugelyje to meto Lietuvos gimnazijų⁴⁶.

40 Bukauskienė 1993, 52.

41 Tarvydas 1934, 43–44.

42 Kairiūkštis 1912, 2–3; Biržiška 1931. Biržiška savo parengtą lietuvių literatūros programos projektą nusiuntė ir siūlė juo naudotis Šiaulių gimnazijoje mokytojavusiam Kaziu Puidai ir Marijampolėje dirbusiam Petru Kriaučiūnui (nėra žinoma, ar jie programa pasinaudojo).

43 Šiaulių gimnazijos 1918–1919 m. m. lietuvių kalbos programa, 97r–102r.

44 „*Ryto*“ draugijos Vilniaus lietuvių gimnazijos trumpoji programa 1917/18 mokslo metais, 1918.

45 „*Žiburio*“ gimnazijos programa, 1919, 6–8.

46 Konkretūs autoriai neminimi *Saulės* draugijos gimnazijų programoje, bet nurodytas Gabrio vadovėlis leidžia spėti, kad mokytai buvo pagal jo suformuotą nacionalinės literatūros modelį („Trumpa Lietuvių švietimo draugijos 'Saulės' gimnazijų laikinoji programa (IV, V ir VI klasės)“, 1918; „Trumpa Lietuvių švietimo draugijos 'Saulės' gimnazijų laikinoji programa (VII ir VIII klasės)“, 1918). Gabrio vadovėlis minimas ir Juozo Balčikonio sudarytoje Panevėžio gimnazijos lietuvių kalbos programoje (Panevėžio gimnazijos lietuvių kalbos programa 1919–1920 mokslo metais, 104r–104v).

1918 m. Lietuvai atkūrus valstybingumą ir pradėjus steigti valstybinių mokyklų tinklą iškilo poreikis sukurti visiems privalomą valstybinę lietuvių kalbos ugdymo programą. Ji paskelbta 1920 m.⁴⁷. Lietuvos centriniam valstybės archyve (toliau – LCVA) saugomi to meto Švietimo ministerijos dokumentai leidžia spėti, kad ministerija pavedė programą parengti Panevėžio gimnazijos direktoriui, kalbininkui Juozui Balčikoniiui (1885–1969)⁴⁸. Manytina, kad rengdamas šį dokumentą Balčikonis bandė ieškoti kompromisinio varianto derindamas visų tuo metu veikusių lietuviškų gimnazijų lietuvių kalbos ir literatūros dėstymo programas⁴⁹: literatūros kursas šioje programoje pateiktas labai glaustai, beveik neminint konkrečių autorių ir kūrinių pavadinimų, todėl konkreti gimnazija galėjo rinktis, kokios nacionalinės literatūros koncepcijos jai laikytis. Pavyzdžiui, penktos klasės programoje nurodyta skaityti ir nagrinėti XVI–XVIII amžiaus raštus. Ar turėti omenyje lietuviški, ar kitakalbiai raštai, programoje nenurodoma. Mickiewicziaus įtraukimas į programą iš pirmo žvilgsnio sukuria įspūdį, kad šia programa žengtas žingsnis institucionalizuojant Biržiškos sukurtą literatūros istorijos modelį, tačiau įdėmiau pažvelgus matyti perskyra tarp „[m]ūsų XIX amžiaus rašytojų“, t. y. lietuviškai rašiusių autorių, ir „Mickevičiaus ir kitų Lietuvos rašytojų, rašiusių lenkiškai“. Pastarieji programoje užima neapibrėžtą tarpusluoksnį tarp lietuvių ir užsienio literatūros kursų.

1923 m. parengtoje atnaujintoje programoje (ji įsigaliojo 1924 m.⁵⁰) Mickiewicziaus jau vienareikšmiškai priskirtas lietuvių literatūrai, jo pavardė įrašyta greta lietuviškai rašiusių XIX a. autorių, neakcentuojant kalbinių skirtumų⁵¹. Dar platesnė, patikslinta lietuvių kalbos ir literatūros programa paskelbta 1929 m. Joje yra jau galutinai institucionalizuotas Biržiškos sukurtasis nacionalinės literatūros istorijos modelis⁵². Raštijos istorija pradeda nuo rusėnų kalba skelbtų metraščių, šeštoje klasėje nurodoma mokytis XIX a. autorius pramaišiu vardinant lietuviškai ir lenkiškai kūrėjus rašytojus⁵³. Nors mokyklinių programų autorystė neskelbta, esama pagrindo manyti, kad prie šios (o galbūt ir 1923 m.) programos rengimo buvo tiesiogiai prisidėjęs Biržiška. Tokį spėjimą patvirtina Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomas nedatuotas Biržiškos rankraštis⁵⁴, visiškai atitinkantis 1925 m. visoms

47 „Lietuvių kalba (ir pasaulio literatūra)“, 1920.

48 Juozas Balčikonis pasirašė rankraštinių programos projektą (jis beveik identiškas publikuotajam) (Lietuvių kalba [ir pasaulio literatūra], 1919, 41r–42v).

49 Švietimo ministerijos fonde išlikęs 1919 m. aukštesniojo mokslo (t. y. progimnazijų ir gimnazijų) departamento direktoriaus Prano Mašiotto (1863–1940) pasirašytas laiškas, adresuotas Kauno, Šiaulių, Panevėžio ir Marijampolės gimnazijų direktoriams su prašymu atsiųsti einamųjų metų lietuvių kalbos programą (Prašymas Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės gimnazijų direktoriams, 1919-08-08, 117). Tai, kad laišk-

kas nebuvo adresuotas Vilniaus gimnazijos direktoriui Mykolui Biržiškai, aiškintina tuo, kad šios gimnazijos programa buvo publikuota, taigi laisvai prieinama.

50 Bukauskienė 1993, 54.

51 *Švietimo ministerijos aukštesniųjų ir vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų direktoriams*, 1923, 6.

52 *Švietimo ministerijos vidurinių ir aukštesniųjų bendrojo mokslinimo ir komercijos mokyklų programos*, 1931, 25.

53 *Švietimo ministerijos vidurinių ir aukštesniųjų bendrojo mokslinimo ir komercijos mokyklų programos*, 1931, 25.

54 Lietuvos ir visuotinės literatūros programa, [s. a.], 3–5.

Lietuvos mokykloms išsiuntinėtą lietuvių kalbos programos projektą⁵⁵. Lyginant šį projektą su 1929 metais ministro patvirtinta programa, matyti, kad projektas buvo ženkliai koreguojamas: sutraukta senosios raštijos ir XIX a. pirmosios pusės lenkakalbės literatūros programa, atitinkamai praplečiant ir detalizuojant lietuviakalbę tautinio atgimimo laikų ir naujausios, XX a. literatūros, dalį⁵⁶. Nors derinant programos projektą buvo atsisakyta ženklios dalies kitakalbių tekstų, 1929 m. lietuvių literatūros programa yra neabejotina Biržiškos sukurto nacionalinės literatūros modelio pergalė prieš etnolingvistinę koncepciją.

Kokios socialinės kultūrinės prielaidos lėmė, kad 3-iojo dešimtmečio mokyklinėje lietuvių literatūros programoje keliakalbės lietuvių literatūros koncepcija nukonkuravo etnolingvistinę literatūros sampratą? Nėra abejonės, kad įtakos tam turėjo Biržiškos autoritetas ir jo užimama dominuojanti pozicija to meto Lietuvos literatūros mokslo lauke. Profesiniu pasirengimu tuo metu jam nebuvo lygaus senosios lietuvių literatūros tyrėjo, keliakalbės lietuvių literatūros koncepcija grįstos jo publikacijos apie senąją lietuvių raštiją buvo pirmi be išlygų moksliniais vadintini lietuvių literatūros istoriografijos veikalai⁵⁷. Jais 3-iojo dešimtmečio pradžioje trūkstant mokyklinių vadovėlių naudotasi ir dėstant literatūros kursą gimnazijose. Specialiai mokyklos reikmėms Biržiška parengė keliakalbės senosios raštijos chrestomatiją⁵⁸, mokyklai skirtus Mickiewicziaus⁵⁹ ir kitų autorių raštus. Keliakalbės lietuvių literatūros sampratą Biržiška sistemingai diegė ir nuo 1922 m. Lietuvos universitete skaitytose senosios lietuvių literatūros istorijos (iki 1864 m.) paskaitose (jos buvo privalomos visiems Humanitarinių mokslų fakulteto studentams). Biržiška buvo ne tik keliakalbės nacionalinės literatūros ideologas, bet ir jos populiarintojas, ieškojęs rėmėjų ir skatinęs istorinės Lietuvos lenkų literatūros sklaidą (vertimus, tyrinėjimą, pristatymą vadovėliuose ir kt.). Antai Antanas Valaitis, Mykolo Biržiškos patartas, 1935 m. išvertė Syrokomlos *Margirį*⁶⁰.

Tarpukario spaudos ir mokyklinių programų kuriamą Biržiškos, kaip aktyviausio Mickiewicziaus integruotojo į lietuvių literatūros kanoną, įspūdį patvirtina 1955 m. Didžiosios Britanijos lietuvių žurnale *Santarvė* publikuotas pokalbis su profesoriumi. Publikacijos įvade konstatuojama, kad

[j]au pirmomis nepriklausomybės aušros dienomis jis [Mykolas Biržiška – V. Š.] buvo tas pirmasis ir vienintelis, kuris paruošė Lietuvos mokykloms Ad. Mickevičiaus raštų

55 V–VIII kl. lietuvių ir visuotinės literatūros programa, 12r–14v.

56 Projekte išimtinai didelis dėmesys skirtas XIX a. lenkakalbiams autoriams: nurodyti ne tik patys autoriai (Mickiewiczius, Kraszewskis, Syrokomla), bet ir konkretūs jų kūriniai ir net tų kūrinių nagrinėjimo aspektai. Tokiu detalumu nepasižymi projekto dalis, skirta XIX a. antrosios pusės – XX a. pirmosios pusės lietuviakalbiams autoriams. Programos projekto tekstų at-

ranka ir išdėstymas visiškai atitinka Biržiškos interesus: jis menkai domėjosi XX a. lietuvių literatūra, universitetiniame senosios lietuvių literatūros kurse labai išsamiai dėstė lenkakalbių autorių, ypač Mickiewicziaus, kūrybą (Biržiška 1938b).

57 Biržiška [1920]; Biržiška 1921; Biržiška 1925 [¹1920].

58 Biržiška 1927.

59 Biržiška 1919; Biržiška 1927 [¹1919].

60 [Valaitis] 1936.

rinkinį, sudėdamas ten kitų ir savo atliktus vertimus. Jis įtraukė Ad. Mickevičių į „Mūsų Raštų Istoriją“. Jis nagrinėjo šio poezijos milžino įtaką kitiems ano meto Lietuvos kultūrininkams. [...] Kauno VD universitete prof. M. Biržiška pastoviais tarpais studentams skaitė kursą apie Ad. Mickevičiaus gyvenimą ir kūrybą. [...] Šimtai literatūros mokytojų, laikraštininkų, literatų, istorikų tebėra likę Lietuvoje ar laisvuosiuose Vakaruose, – visi perėję prof. M. Biržiškos mokyklą, dažnas tik iš jo ir per jį pažinę ir pamėgę Mickevičiaus kūrinčius⁶¹.

Vis dėlto, kad ir koks autoritetingas bei įtakingas mokslininkas Biržiška būtų buvęs, jo koncepcija nebūtų pajėgusi nukonkuruoti etnolingvistinės literatūros sampratos, jeigu tam nebūtų buvusi palanki bendra kultūrinė politinė situacija Lietuvoje. Pilietinės lietuvių samprata, kuria grįsta Biržiškos nacionalinės literatūros koncepcija, koreliavo su 1922 m. Lietuvos Konstitucijos preambulėje minima „Lietuvos Tauta“, suprantama kaip rinkimų teisę turinčių piliečių visuma, t. y. apimančia įvairių tautybių Lietuvos piliečius⁶². Kaip žinia, iki apytikriai 3-iojo dešimtmečio vidurio lietuvių elitas vykdė kultūrinio liberalizmo politiką, o šalies politinė ir teisinė sistema buvo palanki šalies tautinėms mažumoms⁶³. Česlovo Laurinavičiaus nuomone, kultūrinio liberalizmo politiką pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais lėmė praktinis išskaičiavimas – lietuvių politikų siekis užsitikrinti etninių grupių palaikymą, kol baigsis Nepriklausomybės kovos ir valstybė pakankamai sustiprės, kad galėtų kreipti kursą tautinės valstybės linkme⁶⁴. 1923 m. Lietuvą pradėjusi valdyti krikščionių demokratų vyriausybė palaipsniui ėmė naikinti tautinėms mažumoms užtikrintas teises. Pasak Tomo Balkelio,

sustiprinusi savo politinę sistemą, Lietuva pasirinko naują valstybės kūrimo kryptį, kurios pagrindiniu kriterijumi tapo tautybė. Lenkų-lietuvių konfliktas dėl Vilniaus tik sustiprino šią tendenciją⁶⁵.

Dar labiau ji išryškėjo po 1926 m. perversmo į valdžią atėjus lietuvių tautininkų sąjungos lyderiui Antanui Smetonai. Jam valdant, pilietinės tautos sampratą 1928 m. ir 1938 m. konstitucijų preambulėje pakeitė etniniu kriterijumi grįsta lietuvių tauta⁶⁶.

Tautininkų valdomoje Lietuvoje stiprėjant nacionalistinei ideologijai vis dažniau imta kalbėti ir apie tautinės mokyklos kūrimą. Populiari tapo įtakingo pedagogo Juozo Vokietaičio tezė: „mūsų mokykla turi būti ne tik lietuviška, bet ir tautinė“⁶⁷. Iš pirmo žvilgsnio tautologiška frazė išreiškė mintį, kad nepakanka mokyklinės disciplinas dėstyti lietuviškai, pamokose privalo būti ugdoma lietuviybė. Būtent tautiškumo ugdymas tapo centrine 1936 m. reformuotos lietuvių kalbos ir literatūros programos ašimi⁶⁸. Nors programoje palikta trumpa kitakalbių senųjų raštų apžvalga, iš nacio-

61 Biržiška 1955, 246. Buvusį savo mokytoją kalbino Bronys Raila, bet gali būti, kad pokalbio pratarė parašė ne jis, o *Santarvės* redaktorius Fabijonas Neveravičius.

62 *Lietuvos Valstybės Konstitucija su paaiškinimais*, 1922, 3, 24; Mažul 2006, 94; Blažytė-Baužienė 2013, 492.

63 Mažul 2006, 94–96.

64 Laurinavičius 2013, 32–34.

65 Balkelis 2012, 236.

66 *Lietuvos valstybės konstitucijos 1920–1938 metais*, 2008, 54; Mažul 2006, 94.

67 Cit. iš Lazauskas 1932, 127.

68 Mačiulis 2017, 76.

nalinės literatūros kanono buvo eliminuota Mickiewicziaus kūryba, ji perkelta į visuotinės literatūros kursą. Po Antrojo pasaulinio karo į JAV emigravęs Biržiška su nuoskauda atsiminė, kaip jis pralaimėjo kovą su Švietimo ministerija dėl Mickiewicziaus. Nei tarpukario spaudoje, nei archyvuose tokios kovos „pėdsakų“ rasti nepavyko. Veikiausiai Biržiška bandė tiesiogiai veikti per asmeninius kontaktus ministerijoje, bet pakitusioje politinėje konjunktūroje jo autoriteto galia nebuvo pajėgi įveikti stiprėjančios nacionalistinės ideologijos.

Įdomu, kad Mickiewicziaus išstūmimas iš lietuvių literatūros kurso pedagoginėje periodikoje nesulaukė reakcijos, nors kiti 1936 m. lietuvių kalbos ir literatūros programos pakeitimai buvo išsamiai diskutuojami⁶⁹. Ar tai reiškia, kad Biržiška buvo vienas iš nedaugelio apgailestavusiųjų dėl tokio švietimo politikų sprendimo? Pats Biržiška 1920 m. pripažino, kad lietuviškų gimnazijų pedagogai „bijo Mickevičiaus dėl jo lenkų kalbos, kaipo ‘kenksmingo’, įsileist į mokyklą!“⁷⁰. Antai ir 1926 m. pasirodžiusiame tuomečio Vilniaus lietuvių mokytojų seminarijos dėstytojo, kunigo Vinco Zajančkausko parengtame pirmajame lietuvių literatūros istorijos vadovėlyje Mickiewicziaus kūryba nėra aptariama, o trumpas poeto pristatymas rodo veikiau santūrų poeto nuopelnų lietuvių kultūrai vertinimą⁷¹. 1924–1928 m. išėję net keturi šio vadovėlio leidimai leidžia spėti, kad jis buvo plačiai naudojamas.

Tiesa, 4-ojo dešimtmečio pradžioje išėjo kitas, šįsyk buvusio Biržiškos studento Zigmo Kuzmickio parengtas, vadovėlis su plačiu Mickiewicziaus kūrybai skirtu skyriumi. Poetui pristatyti skirta daugiau vadovėlio teksto (52 p.) nei kuriam kitam XIX a. pirmosios pusės Lietuvos rašytojui; jo biografijoje ir kūrybos vertinime akcentuojama lietuviška kilmė, meilė savo kraštui, įtaka lietuvių kultūrai⁷². Net ir po 1936 m. reformos dalis vadovėlių ir skaitinių autorių nepaisė naujosios programos ir pateikė Mickiewicziaus kūrybą lietuvių literatūros kurse, o patį poetą traktavo kaip lietuvių rašytoją⁷³. O štai tautininkiškų pažiūrų autoriaus Motiejaus Miškinio 1939 m. parengtame vadovėlyje tiek Mickiewiczius, tiek ir visas „lietuviškas romantizmas“ (autoriaus sąmoningai rašomas kabutėse) pristatytas mokiniams pabrėžiant jų svetimumą „tik-

⁶⁹ Barzdukas 1937.

⁷⁰ Biržiška 1938 [1920], 342.

⁷¹ „Taip prisiskundusioje Lietuvos praeitimi atmosferoje mokėsi garsieji lenkų rašytojai ir poetai, kaip antai Adomas Mickevičius ir J. I. Kraševskis. Pirmas poetingai idealizavo Lietuvą ir jos senovę savo poemose ir baladose [...]. Tų rašytojų veikalai išauklėjo Lietuvos aplenkėjusių bajorų tarpe savotišką vietos patriotizmą. Nors tie bajorai skaitėsi save lenkais, bet gerbė ir mylėjo Lietuvą, kaip savo tėvynę“ (Zajančkauskas 1926, 72).

⁷² „Būdamas kilimo lietuvis, giliai pažinęs Lietuvos praeitį ir pamilęs jos dabarties

kraštą, Mickevičius, išaukęs lenkų tradicijose, pasidavė lenkiškumui ir kovojo dėl Lenkijos. Tačiau dvasios galia jis pajuto savo ryšį su lietuvių tauta. Savo kūrybai jis ėmėsi medžiagos daugiausia iš lietuvių tautos. Pats to nenujaušdamas, jis padarė savo kūryba didelio įspūdžio lietuvių visuomenei ir didelės įtakos lietuvių romantizmui. Ir jeigu lietuviams reikėtų nurodyti savo romantizmo tėvas, tai, be abejonės, juo čia būtų Adomas Mickevičius“ (Kuzmickis 1932, 186).

⁷³ Geniušas 1939, 48; Žiugžda, Kalnius 1938, 227–229; Ambrazevičius, Skrupkeliėnė, Vaičiulaitis 1938, 28.

rajai“, t. y. etinei, lietuvybei⁷⁴. Neturint specialių tyrimų šiandien sunku pasakyti, kuriuo vadovėliu rėmėsi ir kaip Mickiewicziaus kūrybą gimnazistams dėstė tarpukario lietuvių kalbos mokytojai. Konkretaus mokytojo apsisprendimo laisvę įrodo LCVA Švietimo ministerijos fonde išlikę 1932 m. įvairių Lietuvos gimnazijų atsiųstų lietuvių literatūros pamokose analizuotų kūrinių ir rašinių temų sąrašai⁷⁵. Jie liudija, kad vienos Lietuvos gimnazijose Mickiewicziaus kūryba nagrinėta, o kitose apsiribota tik lietuviškai rašiusių autorių kūriniais⁷⁶.

Nors Biržiškos pastangos integruoti poetą į mokyklinę lietuvių literatūros programą sulaukė tik trumpalaikės sėkmės, universiteto autonomija leido Biržiškai nesitaikyti prie valstybinės švietimo politikos kaitos, todėl visą nepriklausomybės laikotarpį jis dėstė studentams Mickiewicziaus kūrybą lietuvių literatūros istorijos kurse, taip pat skaitė šio poeto (bei kitų lenkų kalbių Lietuvos autorių) kūrybai skirtus specialiuosius kursus⁷⁷. Humanitarinių mokslų fakultete keliakalbės lietuvių literatūros koncepcija turėjo ir daugiau rėmėjų⁷⁸. 1924–1932 m. šio fakulteto studentus lenkų kalbos ir literatūros mokęs bei savo paskaitose daug dėmesio Mickiewicziaus kūrybai skyręs Juozapas Albinas Herbačiauskas⁷⁹ šio poeto bei kitų lenkiškai kūrusių istorinės Lietuvos rašytojų paveldą laikė integralia nacionalinės lietuvių kultūros dalimi. Literatūros istoriografijoje Biržiškos idėjas tęsė jo buvęs studentas Vincas

74 „Daugiau entuziazmo Lietuvos praeičiai universiteto darbai kaip tik sukėlė tiems savo auklėtiniams, kurie buvo kilę iš gudiškosios Lietuvos dalies. Jie didžiavosi senosios Lietuvos praeitimi, nors lietuviškai nekalbėjo ir etnografinės Lietuvos nepažino. [...] Lietuvių kalbą jie aukštino ne todėl, kad ji buvo lietuvių liaudies, vienintelio tautos sluoksnio, ją išsaugojusio, kalba, bet kad ja kalbėjo senosios Lietuvos didybės kūrėjai. Tą kalbą garbindami, jos vis dėlto nesimokė ir teisių viešajame gyvenime jai nepripažino. [...] dar blogiau, kad tūlas toks bajoras laikė save tikresniu lietuviu už lietuvių baudžiauninką [...]. Pašaukti Lietuvą vėl gyventi jos praeitimi entuziastai nesiryžo. Praeities įvykiai įkvėpė universiteto auklėtinį, didįjį lenkų poetą *Adomą Mickevičių*, įamžinti Lietuvą dainoje, bet paliko jį visiškai abejingą jos ateičiai (Miškinis 1939, 168–170).

75 Manytina, kad ministerija pati pareikalavo pateikti šiuos sąrašus. Kokiu tikslu tai darėta – neaišku. Bet vienas iš motyvų galėtų būti esamos padėties analizė ruošiantis rengti naują programą.

76 Pavyzdžiui, Kauno III gimnazijos atsiųstame per trejus paskutinius gimnazijos metus nagrinėtų lietuvių literatūros kūrinių

sąraše minimi tik lietuviškai rašę autoriai (Sąrašas lietuvių literatūros veikalų, 1932-04-18, 15r–15v). Tuo tarpu Vilkaviškio Jono Basanavičiaus vardo gimnazijos atsiųstame analogiškame sąraše nurodytos net keturios Mickiewicziaus poemos ir dar poezijos kūrinių (pilnų poemų vertimų į lietuvių kalbą tuo metu dar nebuvo, tad veikiausiai mokiniai skaitė ištraukas) (Lietuvių literatūros veikalų sąrašas, 1932-04-18, 10r).

77 Biržiška 1938b.

78 Tiesa, pasak Vlodo Žuko, Slavų kalbų ir literatūros katedros vedėjas, lenkų literatūros profesorius Vincas Krėvė-Mickevičius prieštaravo dėl Mickiewicziaus priskyrimo lietuvių literatūrai (Žukas 1999, 15). Deja, Žukas nenurodo šaltinio, kuris pagrįstų tokią Krėvės poziciją.

79 Be kitų lenkų literatūros paskaitų, Herbačiauskas skaitė studentams šiuos kursus: „Lenkų romantizmo tragedija: A. Mickevičius – S. Vyspianskis“, „XIX a. lenkų literatūra“, „A. Mickevičius naujoje šviesoje“, „Lenkų dramaturgija“, „Lietuva lenkų literatūroje“ (Narušienė 2007, 208–209; VDU antrųjų penkerių veikimo metų [1927 02 16–1932 09 01] apyskaita, 1933, 206, 210).

Maciūnas⁸⁰. Kitas Biržiškos mokinys Zigmąs Kuzmickis nuosekliai diegė keliakalbės nacionalinės literatūros modelį savo kruopščiai parengtoje mokyklinės lituanistikos metodinėje medžiagoje⁸¹.

Kita vertus, ne visi Biržiškos lietuvių literatūros kursą mokykloje ar universitete išėjusieji perėmė mokytojo pažiūras į Mickiewicziaus priskyrimą lietuvių literatūrai. Antai buvęs Biržiškos mokinys Kauno *Aušros* gimnazijoje ir VDU Humanitariniame fakultete Jonas Aistis 1934 m. Varšuvos žurnale *Wiadomości Literackie* publikuotame straipsnyje Biržiškos pastangas įtraukti Mickiewiczių į lietuvių literatūros istoriją pavadino nesusipratimu, tolygiu pripažinimui, jog savo vertingo lietuviai nieko neturį⁸². Aisčio kritika Biržiškos pastangoms įtraukti Mickiewiczių į lietuvių literatūros programą pasirodė dar iki švietimo reformos, bet joje jau aiškiai matyti, kad dalis jaunosios kartos lietuvių literatū laukė ateinančių švietimo politikos pertvarkų.

Pats Biržiška jau emigracijoje apmąstydamas Mickiewicziaus poveikį tarpukario lietuvių kultūrai, pripažino jį buvus tik paviršiniį:

Mickevičiniai Gražinos ir Aldonos [...] vardai vėliau plačiai prigijo patriotinėje lietuvių visuomenėje, greta poškinės Birutės [...] Trys Budriai, maironinis Vilijos vertimas, vienas kitas Odės jaunystai posakis, kaikas iš Improvizacijos ir Pono Tado vėlyvu Šakenio vertimu prasidėjęs domėjimasis – štai bene viskas, kuo Mickevičius plačiau bus mums prigijęs⁸³.

Kaip vieną esminių Mickiewicziaus neįsišaknijimo lietuvių kultūroje priešasčių Biržiška įvardijo švietimo politikų sprendimą išstumti poeto kūrybą į visuotinės literatūros kursą:

Be abejo, čia prisidėjo ir kalbinis (neliteratūrinis) Švietimo Ministerijos nusistatymas, pašalinęs Mickevičių iš mokyklinės lietuvių literatūros – visuotinojon literatūron, gi visuotinosios šedevrų pažinimas semtinias – iš vertimų! Vyrai, ką mes darom!.. Mickevičiaus vertimas lietuvių kalba – vertėjo intencija ir skaitytojo supratimu – tegali

80 Maciūno disertacijoje *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje* (1939) sekama Biržiškos darbuose suformuota nuostata lietuvių nacionalinio sąjūdžio ištakas sieti su XIX a. pradžios Vilniaus universiteto aplinkoje užgimusių susidomėjimu Lietuvos praeitimi, šio krašto liaudies kalbomis ir etniniais papročiais.

81 Lietuvių literatūros didaktikos istorikai laikosi nuomonės, kad Kuzmickio parengti vadovėliai ir chrestomatijos išsiskyrė iš kitų tarpukario mokyklai skirtų leidinių metodiškai kruopščiu ir profesionaliu parengimu (Bukauskienė 1993, 135–151).

82 „Tokie pat geri norai skatino ir žymų mūsų literatūros mylėtoją bei tyrinėtoją prof. Mykolą Biržišką, kai vieną rytą jis nei iš

šio, nei iš to įtraukė į mūsų literatūros vadovėlius Mickiewiczių. Šis faktas peršasi kaip liudijimas, kad savo nieko neturime, kad savinamės svetimą turtą. Tikriausiai norėta praturtinti mūsų literatūrą, bet štai – ji nuskurdinta. [...] Mickiewiczius pateko į mūsų literatūrą, kaip raštas kartais patenka į svetimą kanceliariją: ateis revizijos metas ir išsiųsime jį pirmai progai pasitaikius. / [...] O dėl Mickiewicziaus – apsirikome, nes jis parašė „Lietuva, tėvyne mano“. / Nežinojome, kad tai tik poetinė figūra ir nieko daugiau“ [vertimas mano – V. Š.] (Kossu-Aleksandravičius 1934, 3).

83 Biržiška 1955, 250.

eiti ir būti tik giliai išgyvenamas savojo poeto tautinėn kalbon *įsavinimas*, ne kažkio svetimo mums kūrėjo rašinio kad ir rūpestingiausias vertimas⁸⁴.

Ką tiksliai Biržiška turėjo omenyje skirdamas visuotinės literatūros (taigi svetimo rašytojo) kūrinių vertimą nuo lenkakalbių istorinės Lietuvos autorių *įsavinimo*, cituotame interviu nedetalizuojama. Ilgametėse Biržiškos pastangose paversti Mickiewiczų *savu* moderniesiems lietuviams matyti pasitelkiamų argumentų ir praktikų kaita. Ją ryškiausiai atskleidžia dviejų Biržiškos sudarytų mokyklinės poeto kūrybos chrestomatijos leidimų sugretinimas.

5. MICKIEWICZIAUS KŪRINIŲ CHRESTOMATIJOS RENGIMO PRINCIPAI. 1919 m. Vilniuje Biržiška išleido specialiai mokykloms skirtą Mickiewicziaus vertimų rinktinę *Iš Adomo Mickevičiaus raštų*. Čia surinkta dauguma iki tol atliktų poeto kūrinių vertimų į lietuvių kalbą; stokodamas poetinių vertimų, kai kurių tekstų ištraukas Biržiška pats perpasakojo proza. Šio leidinio poreikį lėmė Mickiewicziaus kūrybos įtraukimas į mokyklines (visų pirma, paties Biržiškos vadovautos Vilniaus lietuvių gimnazijos) lietuvių kalbos ir literatūros programas. Būtent vilnietiškoji Biržiškos mokytojavimo patirtis paaiškina, kodėl minėta chrestomatija parengta dviem – originalo ir lietuvių – kalbomis. Viena vertus, iš Vilniaus ir jo apylinkių kilę vaikai, tikėtina, dar prieš pradėdami mokslus lietuviškoje gimnazijoje turėjo lenkų kalbos pagrindus. Kita vertus, pačioje Vilniaus lietuvių gimnazijoje kaip viena iš disciplinų buvo dėstoma lenkų kalba⁸⁵. Nepriklausomybės aušroje Biržiška vylėsi tokią praktiką išgalėsiant visoje Lietuvoje: 1920 m. mokytojams skirtame žurnale *Švietimo darbas* jis pasisakė už lenkų kalbos dėstymą visose lietuviškose gimnazijose. Minėtas specialiai mokykloms jo parengtas dvikalbės Mickiewicziaus kūrinių chrestomatijos pirmas tomas rodo Biržiškos lūkestį dėl dvikalbio literatūros dėstymo lietuviškose gimnazijose. Antrasis tomas anuomet taip ir neišėjo, mat jame turėjo būti publikuojamas *Ponas Tadas* (*Pan Tadeusz*, 1834), kurio vertimas (tiksliau du – Konstantino Šakenio ir Antano Valaičio parengti – vertimai) tepasirodė 1924 m.

Biržiškos sumanymas įvesti lenkų kalbos pamokas lietuviškose gimnazijose visiškai atitinka keliakalbės nacionalinės literatūros koncepciją: savo tautos literatūrą mokiniai turėtų gebėti perskaityti originalo kalba (-omis). Kita vertus, ši Biržiškos idėja atskleidžia, kaip menkai jis anuomet suvokė lietuvių visuomenės nuotaikas.

⁸⁴ Biržiška 1955, 250.

⁸⁵ 1918–1919 mokslo metams parengtoje Vilniaus *Ryto* draugijos lietuvių gimnazijos programoje nurodyta, kad septintos klasės mokiniai lietuvių kalbos pamokose privalą skaityti Mickiewicziaus *Gražinę*, *Konradą Valenrodą*, *Poną Tadą*, sonetus, „Tris Budrius“ „iš Mickevičiaus Poezije 4 tomų Varšavoj išleistų su biografija, arba Ir. Jono, Gustaičio ir kitų vertimuose“ („*Ryto*“ draugijos *Vilniaus lietuvių gimnazijos trumpoji*

programa 1917–1918 mokslo metais, 1918, 19). Veikiausiai čia turimi omenyje kelių leidimų sulaukę Piotro Chmielowskio sudaryti poeto raštai su biografija. Kadangi šios programos pasirodymo metais iš *Pono Tado* lietuviškų vertimų tebuvo publikuota tik invokacijos pradžia, vadinasi, anuometis gimnazijos direktorius ir lietuvių kalbos mokytojas Biržiška tikėjosi, kad mokiniai poemą skaitys originalo kalba.

Tereikia prisiminti 1919–1920 m. vykusį Lietuvos ir Lenkijos karinį konfliktą dėl etniškai mišrių Suvalkų ir Vilniaus krašto, 1919 m. Lietuvos žvalgybos užkardytą Lenkų karinės organizacijos (Polska Organizacja Wojskowa) sąmokslą bei 1920 m. lenkų dalinių įvykdytą Vilniaus užėmimą, kad suprastum, kokiam emociniame kontekste anuomet atsidūrė Biržiškos siūlymas mokyti lietuvių vaikus lenkų kalbos. Bet pačiame konflikto dėl Vilniaus židinyje atsidūręs Biržiška⁸⁶ šiuo sudėtingu laikotarpiu neprarado vilties, kad būtent kultūrinis istorinės Lietuvos paveldas gali sutaikyti konfliktuojančias Lietuvos lenkų ir lietuvių bendruomenes. Savo redaguojamuose lietuviškuose ir lenkiškuose Vilniaus laikraščiuose 1920–1921 m. jis publikavo įvairias Mickiewicziaus kūrinų ištraukas (iš *Pono Tado, Vėlinių* trečiosios dalies)⁸⁷, siekdamas pademonstruoti lenkiškai kalbantiems vilniečiams, kad jų garbinamas Mickiewiczius yra ir lietuvių poetas, o lietuviams – kad lenkiškai rašęs poetas mylėjo savo tėvynę Lietuvą. Manytina, kad to paties tikslo vedinas Biržiška 1921 m. iškėlė idėją lietuvių gimnaziją Vilniuje (oficialus pavadinimas anuomet – Pirmoji Vilniaus vyrų gimnazija) pavadinti Mickiewicziaus vardu⁸⁸. Tokiu būdu, manytina, jis siekė parodyti lenkų administracijai, kad lietuviai Vilniuje nėra svetimtaučiai, kad jie yra keliakalbės istorinės Lietuvos kultūrinės tradicijos paveldėtojai. Simptomiška tai, kad kolegų palaikymo ši Biržiškos idėja nesulaukė, gimnazijos mokytojų taryba mokyklai parinko kitą – Vytauto Didžiojo – vardą⁸⁹. Šis gimnazijos pervardinimo atvejis atskleidžia bendrą lietuvių visuomenės ideologinės orientacijos kryptį: dauguma anuomet mieliau tapatinosi su LDK autonomija nuo Lenkijos gynusiu kuniškaiščiu nei „tritautės Lenkijos“⁹⁰ skelbėju.

Biržiškos siekis užmegzti dialogą tarp susipriešinusių lenkų ir lietuvių bendruomenių per istorinės Lietuvos kultūrinį paveldą nedavė vaisių, o ir jis pats už aktyvią politinę veiklą ginant Vilniaus lietuvių interesus lenkų administracijos buvo išsiųstas kitapus demarkacinės linijos ir nuo 1922 m. apsigyveno Kaune. Po penkerių metų čia publikavo atnaujintą Mickiewicziaus kūrybos chrestomatijos leidimą, papildytą *Pono Tado* vertimo ištraukomis. Nors šiame, kaip ir ankstesniame, chrestomatijos

⁸⁶ 1920 m. rudenį Biržiška buvo paskirtas drauge su kitais Lietuvos atstovais derėtis su Lenkija dėl Vilniaus krašto ir spalio 7 d. pasirašė Suvalkų sutartį. Vėliau inicijavo vadinamosios Vidurio Lietuvos Seimo rinkimų boikotą. Už tai lenkų buvo suimtas ir apkaltintas krašto išdavimu. Tik įsikišus Tautų Sąjungai išvengė mirties bausmės ir buvo perduotas Lietuvos Respublikai.

⁸⁷ 1921 m. kovo 27 d. laikraštyje *Straž Litwy* Biržiška abiem kalbomis (!) publikavo „Improvizaciją“ iš *Vėlinių* trečiosios dalies (vertimas Biržiškos), 1921 m. rugsėjo 11 d. savo versta *Pono Tado* invokaciją publikavo laikraštyje *Vilnius*, kitą savo versta ištrauką iš *Pono Tado* („Ką gi dumosiu Pary-

žiaus triukšmely...“) spausdino laikraštyje *Vilnietis* 1921 lapkričio 13 d., o 1921 m. rugsėjo 28 d. laikraštyje *Vilnius* paskelbė savo versta Mickiewicziaus eilėraštį „Mano paminklas. Exegi monumentum“.

⁸⁸ Biržiška 1955, 251.

⁸⁹ Puchovičienė, Raščiuvienė, Zabarskaitė 2011, 168.

⁹⁰ Tritautės – lietuvių, rusėnų ir lenkų – valstybės atgimimą Mickiewiczius pranašavo savo istoriosofinės publicistikos veikale *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos (Księgi narodu polskiego ir pielgrzymstwa polskiego, 1832)*. Plačiau apie jį kiek toliau tekste.

leidime Biržiška pagal išgales siekė pateikti kuo didesnį poeto tekstų (ištraukų) kiekį ir atspindėti žanrinę bei teminę kūrybos įvairovę, reikšmingai pakito Mickiewicziaus tekstų pateikimo būdas. 1927 m. leidinys pasirodė tik viena – lietuvių – kalba. Regis, kad iš daugiataučio Vilniaus persikėlęs į lietuvių dominuojamą Kauną Biržiška suprato neįvertinęs lietuvių visuomenės įtarumo lenkų (taip pat ir jų kalbos) atžvilgiu bei nusprendė imtis kitos Mickiewicziaus integravimo į lietuvių kultūrą taktikos: asimiliuoti visas su etnokultūrine lietuvybe nesuderinamas poeto kūrybos heterodoksijas. Iš karto po 1926 m. perversmo pasirodžiusiame antrajame chrestomatijos leidime jo sudarytojas iškupiūravo arba pakeitė visas poeto tekstų nuorodas į Lenkiją ar lenkiškumą.

Biržiškos atliktus Mickiewicziaus originalo iškraipymus 1930 m. žurnale *Przegląd Współczesny* detaliai užfiksavo Michał Brensztejn, Vilniaus Stepono Batoro universiteto bibliotekininkas ir Lietuvos istorijos bei kultūros tyrinėtojas. Aptardamas antrąją Lietuvos mokyklos reikmėms skirtą Mickiewicziaus kūrinių chrestomatijos leidimą Brensztejn priekaištavo Biržiškai, kad šis nesilaikęs mokslinio nešališkumo principo ir pateikdamas poeto kūrybos ištraukas tendencingai praleidžias visas jose pasitaikančias lenkiškojo patriotizmo apraiškas bei savavališkai koreguojantis su Lenkija ar lenkiškumu susijusias poeto tekstų vertimo vietas⁹¹. Antai *Vėlinių* trečiojoje dalyje „polak“ Biržiška verčia „mūsiškis“, nors Kudirkos vertime buvo „lenkas“; „Polska“ – Kudirkos vertime „Lenkija“, o Biržiškos – „tėvynė“; „Vivat Polonus“ – Kudirkos „Lai gyvuoja lenkas“, Biržiškos – „valio kareivis“; „Polski bohaterów“ – Kudirkos vertime „didvyrių lenkų“, Biržiškos – „kovos didvyrių“ ir t. t. Net ir mazurką *Pono Tado* vertime Biržiška koregavo į „gaidas“, Valaičio vertime buvo „mozūras“.

Biržiškos atliktus Mickiewicziaus tekstų taisymus Brensztejn vadina politine cenzūra, kurios būdu chrestomatijos parengėjas sukonstravo naują, lietuviškąjį, Mickiewiczų⁹². Iš tiesų *lietuviškasis Mickiewiczius*, kaip moderniosios lietuvių kultūros konstruktas, formuotas jau nuo tautinio sąjūdžio laikų. Kaip jau minėta, XIX a. pabaigoje pradėta lituanizuoti Mickiewiczų adaptuojant jo vardo rašybą, akcentuojant lietuvišką kilmę bei kūrinių tematiką, vertimams renkantis lietuviškos tematikos kūrinius ar jų ištraukas. Taigi Biržiška nebuvo *lietuviškojo Mickiewicziaus* steigėjas, kita vertus, tarpukariu jis neabejotinai buvo pats įtakingiausias ir veikliausias iš poeto lietuvintojų. Kelis dešimtmečius lietuvių kultūroje besitęsianti Mickiewicziaus lituanizacija iš dalies paaiškina, kodėl ideologizuotas poeto kūrinių „adaptavimas“ mokyklinėje chrestomatijoje sulaukė kritinės reakcijos Lenkijoje, bet nesukėlė jokio atgarsio lietuvių spaudoje (net ir iš anuomet dar gyvų Mickiewicziaus kūrybos vertėjų, kurių tekstus Biržiška ėmėsi „koreguoti“).

Mickiewicziaus lietuvinimas – nuo vardo adaptacijos iki tendencingo biografijos pateikimo ir tekstų falsifikavimo – tarpukariu, regis, laikytas adekvačia kultūrine praktika. Antai 1919 m. JAV lietuvių Romos katalikų moksleivių susivienijimo leidi-

91 Brensztejn 1930, 275.

92 Brensztejn 1930, 276.

nyje *Moksleivis* publikuotas pirmas pilnas *Lenkų tautos ir piligrimystės knygų* vertimas į lietuvių kalbą pavadinimu „Mūsų tautos gyvenimo kelias arba Knygos lietuvių tautos“⁹³. Kaip matyti jau iš pavadinimo, Mickiewicziaus tekstas čia radikaliai pakeistas visas jame esančias nuorodas į lenkus pakeičiant lietuviais, o Lenkiją pakeičiant Lietuva. Perkeistas ir šėtoniškos blogio trejybės statusą Mickiewicziaus tekste igijusios ATR pasidalijusių imperijų trejetukas (Rusijos, Prūsijos ir Austrijos). Vietoj Austrijos, su kuria Lietuva niekada neturėjo karinių konfliktų, istorinių priešų sąrašė atsidadė Lenkija! Ten, kur Mickiewiczius rašo apie Respubliką, omenyje turėdamas ATR, minėtame vertime suponuojama Lietuvos Respublika⁹⁴. Tokiu būdu bibliinės pranašystės stiliumi Mickiewicziaus sukurtą ir maldaknygės formatu išleistą publicistinę brošiūrą, skirtą į Prancūziją emigravusiems 1831 m. sukilėliams, vertėjas „adaptavo“ į nepriklausomybės kovas su bolševikine Rusija, Lenkija ir bermontininkais stojusiems lietuviams, tikėdamasis pranašiška poeto žodžių galia įkvėpsias jų viltį ir ryžtą kovoti už Lietuvos nepriklausomybę.

Taigi antrasis Mickiewicziaus kūrybos chrestomatijos leidimas nebuvo vienintelis poeto tekstų falsifikavimo atvejis XX a. lietuvių kultūroje, bet jis vaizdžiai liudija, kokia trapi riba skiria norą *įsavinti* (t. y. integruoti į savo kultūrą) kitakalbį literatūrinį paveldą nuo pagundos *nusavinti* jį manipuliacinėmis interpretacijomis⁹⁵. Paties Biržiškos požiūrį į Mickiewicziaus tekstų „nulenkimą“ rodo jo atsakymas į Brensztejno kritiką oficioziniame *Lietuvos aide*:

93 Tautmyla 1919, 42. Iki šiol nėra iki galo aiški slapyvardžiu pasirašiusio vertėjo tapatybė. Putinas šios publikacijos autorių nurodė buvus Motiejų Gustaitį (Mykolaitis-Putinas 1955, 97), bet labiau tikėtina atrodo Vinco Maciūno versija, kad tai buvęs kunigas Juozas A. Karalius (Maciūnas 2003, 224). Kita vertus, lietuviškų slapyvardžių žinynas nurodo vienintelį J. K. Tautmylos pseudonimą naudojusį asmenį, kunigą Juozą Kaulakį (1868–1933). Iš Žemaitijos kilęs kunigas Kaulakis buvo vienas aktyvių JAV lietuvių visuomenininkų, katalikiško švietimo ir šalpos veikloje bendradarbiavęs su Mickiewicziaus vertėju Jonu Žiliumi-Jonila ir dvikalbės (lenkų–lietuvių) nacionalinės literatūros sampratos propaguotoju Antanu Miluku. Kaip ir pastarieji, J. K. Tautmyla savojo vertimo įžangoje teigia lenkakalbių Lietuvos rašytojų kūrybą esant lietuvių literatūros dalimi: „Išverčiau jį [Mickiewiczį – V. Š.] lietuvių kalbon delto kad supažindinti su pasaulėžvalga vieno iš didžiausių mūsų tautos genijų tuos lietuvius, kurie lenkų kalbos nemoka. Raštai Adoma Mickevičiaus,

Kondratavičiaus, Radzevičiūtės, Sienkevičiaus ir kitų lietuvių, kurie lenkiškai rašė yra tai **mūsų literatūra lenkiškoj kalboj**. Tad ir delto reikėtų tų rašėjų veikalus lietuvių kalbon versti, nes kiekvienas lietuvis su jų raštais privalo susipažinti“ (Tautmyla 1919, 43).

94 Mickevičia 1919, 33–35.

95 Pastarųjų tarpukariu nestigo. Pavyzdžiui, 1919 m. kunigas Pranas Penkauskas įtikinėjo Kauno kalendoriaus skaitytojus, kad „[t]alentingas Adomas Mickevičius niekur, niekuomet nei vienu žodeliu nėra išsitaręs esąs lenkas, bet visuomet ir visur aiškių aiškiausiai sakydavo esąs lietuviu ir tikrai Lietuvą telaikė savo tėvyne. Mylėjo jis Lietuvą joje gyvendamas, dėl jos dirbdamas, mylėjo aplinkybių spiriamas ją apleidęs. Visi genialio Adomo raštai išimtinai liečia brangią Lietuvą, jos gamtą, lietuvių pa-pročius, Lietuvos grožybes, jos liaudį ir garsiąją senovę. Taigi nors ir savinasi lenkai mūsų didžiuoju dainiumi [taip tekste – V. Š.], kad ir vadina jį lenkų tautos pranašu, daro tai neteisėtai, saivališkai“ (Penkauskas 1919, 47).

tasai Mickevičiaus raštų lietuvių kalba mano rinkinys specialiai pataikytas [pritaikytas – V. Š.] Lietuvos mokyklų reikalams. Ir tame mokyklų vadovėly įsakmiai nurodyta, kad kai kas jame atitinkamai patvarkyta ir mokykloms pritaikyta. [...] Mickevičių lietuvių mokyklai tegalima buvo duoti tik lietuvišką. Patys mokytojai dažnai gali net neturėti reikalingų šaltinių Mickevičiui atitinkamai nušviesti⁹⁶.

Biržiška čia aiškiai parodo nepasitikįs Lietuvos mokytojais, esą negebančiais „teisingai“ paaiškinti mokiniams Lenkijos vardo pasirodymo Mickiewicziaus tekstuose, kartu remia ideologizuotą literatūros dėstymą mokykloje, taikant literatūros tekstus prie egzistuojančios politinės konjunktyūros: „[t]enka juk skaitytis ir su politinėmis aplinkybėmis, ir su krašto visuomenės nuotaika“⁹⁷.

Biržiškos minimos politinės aplinkybės – tai po Lietuvos–Lenkijos konflikto dėl Vilniaus pastebimai sustiprėjusi polonofobija Lietuvoje ir *vice versa* lituanofobija Lenkijoje. Panašių pastangų „nulietuvinti“ Mickiewiczų būta ir Lenkijoje. Dar 1902 m. Austrijos–Vengrijos valdomoje Lenkijos dalyje pasirodė Jano Wincenty Sędzimirowo parengtas jaunesiems skaitytojams skirtas *Pono Tado* leidimas, kuriame pirmoji invokacijos eilutė „Litwo, Ojczyzno moja“ pakeista „Polsko, Ojczyzno moja“⁹⁸. Apie šį ir panašius poeto kūrybos „nulietuvinimo“ atvejus Lenkijoje tarpukariu skaitytojus ne kartą informavo lietuvių spauda⁹⁹. Antai 1936 m. *Lietuvos aidas* piktinosi, kad per Varšuvos radiją buvo atlikta daina „Vilija“ (pagal *Konrado Valenrodo* ištrauką) pakeitus žodį „litwinka“ į „dziewczynka“¹⁰⁰.

Taigi Mickiewicziaus kūryba tarpukariu buvo tapusi ideologinės kovos lauku, kuriame visos priemonės rodėsi tinkamos tikslui pasiekti. O ir pats Biržiška savo pastangas integruoti Mickiewiczų į lietuvių kultūrą yra pavadinęs kova, kurioje jautėsi puolamas iš abiejų pusių: „[n]esisekė man mickevičiniame fronte nei lenkų, nei savųjų pusėje!“¹⁰¹.

Ir vis dėlto kaipgi nutiko, kad XX a. pradžioje krajovcų idėjų šalininku buvęs Biržiška 3-iajame dešimtmetyje ėmėsi taikyti Mickiewicziaus eilių vertimą prie lietuviškojo etnonacionalizmo? Ar tokį sprendimą padiktavo desperatiškas bandymas žūtibūt išlaikyti poetą lietuvių literatūros kanone? Ar Biržiška 3-iajame dešimtmetyje patyrė pasaulėžiūrinį virsmą, o gal jo pažiūroms iš principo buvo savitas ideologinis sinkretizmas, kurį vaizdžiai perteikia atsiminimuose vardijamų svarbiausių gyvenimo autoritetų atranka („mano darbo kambario sienoje [Vilniuje – V. Š.] greta kits kito kabėjo Adomo Mickevičiaus, Karolio Markso ir Vinco Kudirkos portretai, už kuriuos vėliau augščiau, jau Kaune, toje pat sienoje iškėliau Kryžių“¹⁰²)?

Kaip ten bebūtų, kaunietiškuoju gyvenimo laikotarpiu Biržiška ne tik „nulenkino“ Mickiewicziaus tekstų vertimus savo parengtoje chrestomatijoje, jis ėmėsi įtvirtinti ir Stasio Šalkauskio Lietuvoje išpopuliarintą poeto etninės lietuviškos kilmės mitą.

⁹⁶ Ad. 1930, 2.

⁹⁷ Ad. 1930, 2.

⁹⁸ *Mickiewiczza Pan Tadeusz dla dorostajacej obojej płci młodzięzy* 1, 1902, [5].

⁹⁹ Herbačiauskas 1930, 331.

¹⁰⁰ [Anonimas] 1936.

¹⁰¹ Biržiška 1955, 253.

¹⁰² Biržiška 1955, 251.

1924 m. *Židinio* žurnale pasirodžiusi Mickiewicziaus biografijos ir kūrybos analizei skirta Šalkauskio studijos *Dviejų pasaulių takoskyroje* (*Sur les Confins de deux Mondes*, 1919) dalis padarė didelį poveikį poeto lituanizavimui¹⁰³. Veikiausiai iš Piotro Chmielowskio perėmęs teoriją apie lietuvišką etninę Mickiewicziaus kilmę (iš Rimvydų giminės)¹⁰⁴, Šalkauskis pavertė ją savosios poeto recepcijos ašimi. Taip pat ir Biržiška, vilnietiškojo laikotarpio (1907–1922) publikacijose Mickiewiczių traktavęs kaip vieną iš LDK literatūrinės tradicijos tęsėjų (pagrečiui su kitais rytinių LDK žemių poetais [Kraszewskiu, Syrokomla] ar iš Mozūrijos kilusiu Sarbievijumi), 1925 m. pasirodžiuosiam *Mūsų raštų istorijos* antrajame leidime poetą skaitytojams pristato jau kaip lietuviškosios Rimvydų giminės palikuonį. Etninio lietuviškumo akcentai atsiranda Biržiškai rašant ir apie poeto protėvių gimtąjį kraštą: „[d]ar XVII-jame amžiuje Mickevičiai tebegyveno Lydos apskr. Rodūnės par., kuri ir dabar tebėra lietuviška. Iš ten išsikėlė keliolika mylių toliau į Naugardėlio šalį“¹⁰⁵. Šie etniniai akcentai tarpukariu išplito poeto recepcijoje ir tapo privaloma *lietuviškojo Mickiewicziaus* dalimi. Kaip etninis lietuvis, kilęs iš etniškai lietuviškų žemių, Mickiewiczius buvo pristatomas Kuzmickio parengtame mokykliniame vadovėlyje¹⁰⁶ bei daugelyje to meto lietuvių periodikos publikacijų.

6. IŠVADOS. 1. Mykolas Biržiška XX a. pirmojoje pusėje buvo aktyviausias Mickiewicziaus kūrybos integruotojas į lietuvių literatūros kanoną. Svarbiausia poeto *įsavinimo* moderniojoje Lietuvoje prielaida buvo etnolingvistinei nacionalinės literatūros koncepcijai alternatyvios lietuvių literatūros sampratos kūrimas. Nacionalinės literatūros pagrindu iškėlęs LDK visuomenę Biržiška suformulavo keliakalbės lietuvių literatūros sampratą, kuri leido išplėsti lietuvių literatūros korpusą rusėniškais, lotyniškais, lenkiškais LDK ir XIX a. pirmosios pusės šio krašto autorių raštais lituanikos tema. Centrinę šio keliakalbės lietuvių literatūros kanono poziciją Biržiška skyrė pasaulinio pripažinimo sulaukusiam poetui Mickiewiczui.

2. Nemenką autoritetą ir institucines galias XX a. pirmosios pusės Lietuvos švietimo ir mokslo lauke įgijusiam Biržiškai 3-iajame dešimtmetyje pavyko užtikrinti keliakalbės lietuvių literatūros koncepcijos ir ją paremto kanono socializaciją švietimo institucijose: vidurinio ir aukštojo mokslo literatūros dėstymo programose ir metodinėje medžiagoje. Vis dėlto tautininkams ėmus įgyvendinti savo puoselėtą tautinės mokyklos idėją Mickiewicziaus kūryba 1936 m. atnaujintoje mokyklinėje programoje perkelta iš lietuvių į visuotinės literatūros kursą.

3. Biržiškos veikla, kuria siekta integruoti Mickiewiczių mokykliniame lietuvių literatūros kanone, atskleidžia sudėtingą intelektualo situaciją nacionalizmo amžiuje.

103 Šalkauskis 1919, 153–190. Publikuodamas poetui skirto savo studijos skyriaus vertimą į lietuvių kalbą 1924 m. *Židinyje* Šalkauskis pavadino ją „Rimvydas – Mickevičius“, tokiu būdu dar labiau išryškindamas prancūziškajame originale ginamą

teoriją apie etninę poeto kilmę, tariamai nulėmusią ir lietuvišką poeto kūrybos dvasią (Šalkauskis 1924, 34–50).

104 Žr. Aleksandravičius 1999, 732.

105 Biržiška 1925 [1920], 47.

106 Kuzmickis 1932, 179.

XX a. pradžioje Biržiška pasipriešino lietuvių literatūros istoriografijoje dominavusiai etnocentrinei tendencijai. Vis dėlto 3-iojo dešimtmečio viduryje lietuvių visuomenėje vis labiau stiprėjant nacionalistinėms ir antilenkiškoms nuotaikoms jis ėmėsi asimiliuoti etnokultūrinės lietuvių neatitinkančias Mickiewicziaus kūrybos heterodoksijas „nulenkindamas“ poeto kūrybos vertimus į lietuvių kalbą. Tokiu būdu iš principo pažangus Biržiškos siekis *įsavininti* kitakalbį literatūrinį istorinės Lietuvos paveldą prisidėjo prie tarpukariu paplitusių jo *nusavinimo* praktikų.

Šaltiniai:

- V–VIII kl. lietuvių ir visuotinės literatūros programa; LCVA: f. 391, ap. 4, b. 1443, 12r–14v.
- AD., 1930: „Lenkai visai be reikalo pakėlė triukšmą dėl Mickevičiaus ‘nulenkinimo’ (pasikalbėjimas su prof. M. Biržiška)“, *Lietuvos aidas* 281(1062), gruodžio 10 d., 2.
- AMBRAZEVIČIUS, J[UOZAS]; A[LINA] SKRUPKELIENĖ, A[NTANAS] VAIČIULAITIS, 1938: *Naujieji skaitymai* 3, Kaunas: Sakalas.
- [ANONIMAS,] 1936: „Lenkai klastoja A. Mickevičiaus raštus“, *Lietuvos aidas* 132(2748), kovo 21 d., 2.
- BARZDUKAS, ST., 1937: „Paskutiniai lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos darbai“, *Lietuvos mokykla* 2, 143–148.
- [BIRŽIŠKA, MYKOLAS] M. BIR., 1910: „Litwa: VII. Literatura“, *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana* 43–44, Warszawa: S. Sikorski, 616–624.
- BIRŽIŠKA, MYKOLAS (sud.), 1919: *Iš Adomo Mickevičiaus raštų* 1, mokykloms parinko M. Biržiška, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], [1920]: *Mūsų raštų istorija. 1547 m. – 1904 m.*, Kaunas: Švyturys.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1921: *Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1925 [1920]: *Mūsų raštų istorija 1. Ligi 1864 m.*, Kaunas: Valstybės spaustuvė.
- BIRŽIŠKA, MYKOLAS, 1927: *Rinkiniai mūsų senovės raštai*, medžiaga lietuvių raštijos mokslui aukštesniosiose mokyklose, Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija.
- BIRŽIŠKA, MYKOLAS (sud.), 1927 [1919]: *Iš Adomo Mickevičiaus raštų*, vertimus mokykloms parinko ir pertvarkė M. Biržiška, Kaunas: Vairas.
- [BIRŽIŠKA, MYKOLAS,] 1928: „Iš kelionės į Lenkus. (Mūsų spaudos atstovo prof. M. Biržiškos pranešimas visuomenei)“, *Lietuvos aidas* 23(237), vasario 28 d., 2–3.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1931 [1909]: „Lietuvių literatūros istorijos 1909 m. Vilniaus paskaitų santrauka“, *Mykolas Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos* 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 84–89.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1931 [1910]: „Apie literatūros istoriją ir mūsų ‘istorijas’“, *Mykolas Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos* 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 7–11.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1931 [1910–1911]: „Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu“, *Mykolas Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos* 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 150–231.

- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1931 [¹1917]: „Svetimosios kalbos lietuvių raštų istorijoje“, *Mykolas Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos 1*, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 55–69.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1931: „Lietuvių literatūros istorijos programa gimnazijoms (1912 m. sumanymas)“, *Mykolas Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos 1*, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 90–98.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1938 [¹1910]: „Visuomenės istorijos mokslas ir studentija“, *Mykolas Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos 2*, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 346–351.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1938 [¹1915]: „Mažosios Lietuvos visuomenė Duonelaičio metu“, *Mykolas Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos 2*, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 6–16.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1938 [¹1920]: „Dėl mokyklos kalbų klausimo“, *Mykolas Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos 2*, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 337–345.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1938 [¹1925]: „Mūsų literatūros istorijos darbai 1924 metais“, *Mykolas Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos 2*, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 320–330.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1938a: *Anuo metu Viešniuose ir Šiauliuose (Iš 1882–1901 m. atsiminimų, pasakojimų, raštų)*, Kaunas: [s. n.].
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1938b: „Literatūros kursai 1922–1938 m. M. Biržiškos skaityti Lietuvos (Vytauto Didžiojo) univ. Humanitarinių mokslų fak.“, *Mykolas Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos 2*, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 409–412.
- BIRŽIŠKA, M[YKOLAS], 1955: „Lietuvos dievaitis. Kas buvo ir ką po šimto metų mums paliko Adomas Mickevičius? (Literatūrinis pasikalbėjimas su prof. Mykolu Biržiška)“, *Santarvė 6*, 246–254.
- BRENSZTEJN, MICHAŁ, 1930: „Mickiewicz odpolszczony“, *Przegląd Współczesny 35*, 271–285.
- GENIUŠAS, J[UOZAS], 1939: *Literatūros chrestomatija amatų mokykloms, suaugusiųjų kursams 2*, Kaunas: Spaudos fondas.
- HERBAČIAUSKAS, J[UOZAPAS] A[LBINAS], 1930: „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“, *Gaisai 4*, 327–339.
- JAKŠTAS, A[DOMAS], 1925: „Bibliografija ir kritika“, *Rytas 22*(327), sausio 28 d., 2–3.
- KAIRIUKŠTIS, J[UOZAS], 1912: „Lietuvių kalbos programa vidurinėms mokslo įstaigoms 1912–1913 mokslo metams“, *Viltis 103*(738), rugpjūčio 31 d., 2–3.
- KOSSU-ALEKSANDRAVICIUS, JONAS, 1934: „Cztery kroki wolnej Litwy“, *Wiadomości Literackie 12*, 3.
- KUZMICKIS, ZIGMANTAS, 1932: *Lietuvių literatūra 3. Pirmoji XIX amž. pusė (iki spaudos draudimo)*, vadovėlis aukštesniosioms mokykloms, Kaunas: Sakalas.
- LAZAUSKAS, J[UOZAS], 1932: „Tautinio auklėjimo formulos“, *Mokykla ir gyvenimas 3*, 126–127. Lietuvių ir visuotinės literatūros programa; LMAVB RS: f. 165, ap. 202, 3–5.
- Lietuvių kalba (ir pasaulio literatūra), 1919; LCVA: f. 391, ap. 2, b. 2087, 41r–42v.
- „Lietuvių kalba (ir pasaulio literatūra)“, *Švietimo darbas 6–7*, 1920, 24–25.

- Lietuvių literatūros veikalų sąrašas, 1932-04-18; LCVA: f. 391, ap. 2, b. 2142, 10r–11r.
- Lietuvos Valstybės Konstitucija su paaiškinimais*, Kaunas: išleido V. Jankūnaitė, 1922.
- Lietuvos valstybės konstitucijos 1920–1938 metais*, Vilnius: Žaltvykslė, 2008.
- MAIRONIS, 1906: „Trumpa Lietuvių rašliavos apžvalga“, *Lietuvos istorija su kunigaikščių paveiksais ir žemlapiu*, parašė Maironis (Š. M-lis), trečią kartą atspausa ir pataisyta, Petropilis: Išleista Lietuvių laikraščio pinigais, 212–256.
- MAIRONIS, J. (M-lis), 1907: *Jaunoji Lietuva*, poėma, atspausa autoriaus pinigais, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė.
- MICKEVICIA, A., 1919: „Mūsų tautos gyvenimo kelias, Vertė J. K. Tautmyla“, *Moksleivis* 12, 33–35.
- Mickiewicza Pan Tadeusz dla dorastającej obojej płci młodzieży 1*, wydał prof. J. O. Sędzimir, Rzeszów: Nakład wydawcy, 1902.
- MIŠKINIS, MOTIEJUS, 1939: *Lietuvių literatūra 1*, Kaunas: Spaudos fondas.
- Panevėžio gimnazijos lietuvių kalbos programa 1919–1920 mokslo metais VI, VII ir VIII klasė; LCVA: f. 391, ap. 2, b. 2087, 104r–104v.
- PENKAUSKAS, PR[ANAS], 1919: „Lietuvių tautos dvasia istorijos šviesoje“, *Kauno kalendorius 1920 metais*, Kaunas: Švento Kazimiero draugija.
- Prašymas Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės gimnazijų direktoriams, 1919-08-08; LCVA: f. 391, ap. 2, b. 2087, 117r.
- PUCHOVIČIENĖ, DANUTĖ BRONĖ; IRENA RAŠČIUVIENĖ, JOLANTA ZABARSKAITĖ (sud.), 2011: *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos protokolai (1915–1940 ir 1953–1955)*, Vilnius: Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija.
- „Ryto“ draugijos Vilniaus lietuvių gimnazijos trumpoji programa 1917–1918 mokslo metais, Vilnius: [s. n.], 1918.
- Sąrašas lietuvių literatūros veikalų, 1932-04-18; LCVA: f. 391, ap. 2, b. 2142, 15r–15v.
- ŠALKAUSKIS, STASYS, 1919: *Sur les Confins de deux Mondes: Essai synthétique sur le problème de la Civilisation Nationale en Lituanie*, Genève: Atar.
- ŠALKAUSKIS, STASYS, 1924: „Rimvydas – Mickevičius“, *Židinys* 1, 34–50.
- Šiaulių gimnazijos 1918–1919 m. m. lietuvių kalbos programa; LCVA: f. 391, ap. 2, b. 2087, 97r–102r.
- [ŠLIŪPAS, JONAS], 1890: *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai. Raszliszka peržvalga parengta Lietuvos mylėtojo, Tilžėje: Kaszta Baltimorės M. D.*
- Švietimo ministerijos aukštesniųjų ir vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų direktoriams, Kaunas: [s. n.], 1923.
- Švietimo ministerijos vidurinių ir aukštesniųjų bendrojo mokslinimo ir komercijos mokyklų programos: oficialus leidinys, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1931.
- TARVYDAS, JUOZAS, 1934: „Marijos Pečkauskaitės pedagoginė praktika“, *Athenaeum* 5, 37–70.
- TAUTMYLA, J. K., 1919: „Mūsų tautos gyvenimo kelias arba Knygos lietuvių tautos“, *Moksleivis* 1, 42–46.
- „Trumpa Lietuvių švietimo draugijos ‘Saulės’ gimnazijų laikinoji programa (IV, V ir VI klasės)“, *Lietuvos mokykla* 3, 1918, 42–49.
- „Trumpa Lietuvių švietimo draugijos ‘Saulės’ gimnazijų laikinoji programa (VII ir VIII klasės)“, *Lietuvos mokykla* 12, 1918, 381–385.

- [VALAITIS, ANTANAS] A. V., 1936: „Vertėjo paaiškinimai“, *Liudvikas Kondratavičius (Vladislavas Syrokomla), Margis (Margiris)*, išvertė ir eiliuotą įžangą parašė Antanas Valaitis, įvadą parašė prof. Mykolas Biržiška, Kaunas: Sakalas, 27.
- VDU *antrųjų penkerių veikimo metų (1927 02 16–1932 09 01) apyskaita*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1933.
- VOLDEMARAS, A[UGUSTINAS], 1910: „‘Visuomenės’ moksliski išradimai“, *Viltis* 46(381), balandžio 25 d., 1.
- ZAJANČKAUSKAS, V[INCAS], 1926: *Lietuvių literatūros vadovėlis (1400–1904)*, Vilnius: [s. n.]. „Žiburio“ gimnazijos programa, Marijampolė: [„Žiburio“ gimnazija], 1919.
- ŽIUGŽDA, J[UOZAS]; A[LFONSAS] KALNIUS, 1938: *Tėvynės žiedai*, lietuvių kalbos skaitymai trečiai klasei, Kaunas: Spaudos fondas.
- БИРЖИШКА, М., 1915: „Литовская литература“, *Энциклопедический словарь т-ва „Бр. А. и И. Гранатъ и К°“*, 7 совершенно переработанное издание, 27: Лемуры – Майковъ, Москва: Т-во „Бр. А. и И. Гранатъ и К°“, 246–257.
- Планъ подготовителныхъ курсовъ для взрослыхъ, разрѣшенныхъ къ открытію въ гор. Ковнѣ обществу „Саулѣ“ = Planas Prirengiamųjų paaugusių kursų, leistų „Saulės“ draugijai atidengti Kaune*, Ковна: Въ Типографіи Губернскаго Правленія, 1913.

Literatūra:

- ALEKSANDRAVIČIUS, EGIDIJUS, 1999: „Tozsamość Mickiewicza w świetle historiografii litewskiej“, *Przegląd wschodni* 5(4), 725–744.
- BALKELIS, TOMAS, 2012: *Moderniosios Lietuvos kūrimas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ, DANUTĖ, 2013: „Konstitucijos parengimas ir priėmimas“, *Lietuvos istorija* 10(1). *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, parengė Danutė Blažytė-Baužienė, Edmundas Gimžauskas, Česlovas Laurinavičius, Dangiras Mačiulis, Gediminas Rudis, Artūras Svarauskas, Jonas Vaičėnė, Vilnius: Baltos lankos, 491–494.
- BUKAUSKIENĖ, T[ERESĖ], 1993: *Lietuvių literatūros mokyto istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- GIEDA, AURELIJUS, 2017: *Manifestuojanti Klėja: istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- GUILLORY, JOHN, 1993: *Cultural capital: The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago, London: The University of Chicago Press.
- GUILLORY, JOHN, 2006: „Canon“, *Critical Terms for Literary Study*, ed. by Frank Lentricchia, Thomas McLaughlin, Chicago, London: University of Chicago Press, 233–249.
- HEYDEBRAND, RENATE VON, 2003: „Kanon und Kanonisierung als ‘Probleme’ der Literaturgeschichtsschreibung – warum eigentlich?“, *Kanon und kanonisierung als Probleme der Literaturwissenschaftsschreibung: Interpretation und Interpretationsmethoden, Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses* 8, hrsg. von Peter Wiesinger, Bern: Peter Lang, 15–20.
- JACKIEWICZ, MIECZYŚLAW, 1993: *Literatura polska na Litwie XVI–XX wieku*, Olsztyn: Wyższa szkoła pedagogiczna w Olsztynie.
- KALĘBA, BEATA, 2016: *Rozdroże: Literatura polska w kręgu litewskiego odrodzenia narodowego*, Kraków: Universitas.

- KUBILIUS, VYTAUTAS, 1998: *Adomas Mickevičius. Poetas ir Lietuva*, Apybraiža lietuvių, lenkų ir anglų kalbomis, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- KVIETKAUSKAS, MINDAUGAS, 2006: „Mykolo Biržiškos publicistika XX a. pradžios Vilniaus spaudoje: intelektualo biografijos bruožai“, *Knygotyra* 46, 216–237.
- LAURINAVIČIUS, ČESLOVAS, 2013: „Modernių lietuvių raida nuo kalbinės link teritorinės bendruomenės. Pirma XX a. pusė“, *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 13–55.
- MACIŪNAS, VINCAS, 1955: „Adomas Mickevičius lietuvių literatūroje“, *Aidai* 10, 413–429.
- MACIŪNAS, VINCAS, 2003: *Rinkiniai raštai. Senoji Lietuvos literatūra* 14, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- MAČIULIS, DANGIRAS, 2017: *Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- MAŽUL, EDUARD, 2006: „Tautinių mažumų apsaugos tarpukario Lietuvoje raida“, *Teisė* 61, 83–99.
- MYKOLAITIS-PUTINAS, VINCAS, 1955: *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- NARUŠIENĖ, VAIVA, 2007: *Józef Albin Herbaczewski: pisarz polsko-litewski. Biblioteka Literatury Pogranicza* 14, Kraków: Universitas.
- RIŠKUS, JONAS, 2002: *Lietuviškieji Adomo Mickevičiaus poezijos vertimai*, Vilnius: Vaga.
- SKEIVYS, RIMANTAS, 2003: „Mykolo Biržiškos vizijai įkandin“, *Krantai* 2, 55–59.
- SPEIČYTĖ, BRIGITA, 2004: *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje. Literatūra* 46(1), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- STALIŪNAS, DARIUS, 1999: „Die litauische Nationalidentität und die polnischsprachige Literatur“, *Literatur und nationale Identität* 2, *Themen des literarischen Nationalismus und der nationalen Literatur in Ostseeraum*, hrsg. von Yrjö Varpio, Maria Zadencka, Tampere: Tampereen Yliopisto Julkaisujen Myynti, 201–216.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2018: „Hybrid identities in the era of ethno-nationalism: the case of the krajowcy in Lithuania“, *Acta Balto-Slavica* 42, 253–270.
- ŠEINA, VIKTORIJA, 2019a: „Literatūrinio kanono tyrimai: metodologinės gairės“, *Literatūra* 61(1), 11–24.
- ŠEINA, VIKTORIJA, 2019b: „Savas svetimas dainius: problemiška Adomo Mickiewicziaus pozicija lietuvių literatūros kanone 1883–1905 m.“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 42, 217–237.
- ŠIAUDINIENĖ, KAZIMIERA; JONAS RIŠKUS (sud.), 1981: *Adomas Mickevičius: Bibliografinė rodyklė (Literatūra lietuvių kalba)*, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka.
- VILIŪNAS, GIEDRIUS, 2003: „Į žodžio meno gilumas: lietuvių literatūros mokslas XX amžiaus pirmoje pusėje“, *Darbai ir dienos* 36, 261–281.
- WINKO, SIMONE, 2001 [1996]: „Literarische Wertung und Kanonbildung“, *Grundzüge der Literaturwissenschaft*, hrsg. von Heinz Ludwig Arnold, Heinrich Detering, München: Taschenbuch, 585–600.
- ZIMMER, ILONKA, 2009: *Uhland im Kanon: Studien zur Praxis literarischer Kanonisierung im 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- ŽUKAS, VLADAS, 1999: *Adomas Mickevičius Lietuvos mokyklose 1908–1943*, Vilnius: Regnum fondas.

Viktorija Šeina

CLAIMING ADAM MICKIEWICZ AS THEIR OWN IN INTER-WAR
LITHUANIAN SCHOOLS: MYKOLAS BIRŽIŠKA'S CONTRIBUTION

Summary

The society of the first Republic of Lithuania was not homogenous in its national and cultural self-perception. Although most intellectuals associated national culture exclusively with the cultural heritage of ethnic Lithuanians and Lithuanian-language writing, a part of the Lithuanian society's elite opposed the ethno-linguistic approach to Lithuanian culture. One of the most prominent opponents of cultural ethno-nationalism in the first half of the 20th century was the literary historian Mykolas Biržiška. As the basis of national literature, he considered the society of the Grand Duchy of Lithuania (and that of the first half of the 19th century) to be more important than language and therefore, he developed a multi-language conception of Lithuanian literature as an alternative to the ethno-linguistic one. At the center of the canon of national literature, as formed by Biržiška, is the work of the world-famous poet Adam Mickiewicz. Realizing that in order to spread the concept of national literature to the public, it was necessary to first introduce it into schools. Biržiška made an effort to develop the national curriculum for Lithuanian literature according to the model of the history of Lithuanian literature that he created. To this end, he participated in the preparation of the curriculum for Lithuanian literature and made efforts to ensure Mickiewicz's canonical position there. Biržiška also produced methodological material for schools (including selected works of Mickiewicz).

VIKTORIJA ŠEINA

Gauta 2020 m. balandžio 3 d.

Naujosios literatūros skyrius

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6

LT-10308 Vilnius, Lietuva

el. p.: seina.vasiliauskiene@gmail.com